

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra liturgické teologie

Dana Tichá

Slavení svátosti pomazání nemocných
jako účinná posila pro člověka
v mimořádně těžké zdravotní situaci

Diplomová práce

Vedoucí práce: ThLic. Leo Zerhau, Th.D.

Obor: Křesťanská výchova

OLOMOUC 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Brně dne 18. dubna 2009

Dana Tichá

Děkuji ThLic. Leo Zerhauovi, Th.D., za odborné vedení práce a za mnoho cenných rad a podnětů. Rovněž děkuji Dipl. theol. s. M. Veronice Kuchařové O.Cist. za pomoc při překladu knih z němčiny.

OBSAH

Obsah.....	2
ÚVOD	4
1 BIBLICKÉ ZÁKLADY PRO SYMBOLIKU OLEJE A VKLÁDÁNÍ RUKOU.....	6
1.1 Starý zákon	6
1.1.1 Olej jako lék	7
1.1.2 Další užití oleje	7
1.1.3 Olej symbol radosti a přátelství	8
1.1.4 Olej v kultickém významu	8
1.1.5 Vkládání rukou ve Starém zákoně	10
1.2 Nový zákon.....	10
1.2.1 Olej jako symbol úcty	10
1.2.2 Kristus, pomazaný bez oleje	11
1.2.3 Zvláštní péče Krista o nemocné.....	12
1.2.4 Pomazání nemocných nesvátostné.....	13
1.2.5 Vkládání rukou.....	14
1.2.6 Pomazání nemocných svátostné	14
2 DĚJINY SVÁTOSTI V CÍRKVI.....	16
2.1 Starověk.....	16
2.2 Středověk.....	19
2.3 Novověk	22
3 SOUČASNÉ SLAVENÍ.....	27
3.1 Teologie pomazání nemocných v liturgické knize.....	27
3.2 Příprava na přijetí svátosti.....	29
3.3 Současná liturgie	31
3.3.1 Úvodní obřady	31
3.3.2 Bohoslužba slova	31

3.3.3	Svátostný ritus.....	32
3.3.4	Závěrečné obřady.....	33
4	ZNAMENÍ	33
4.1	Gesta.....	34
4.1.1	Vkládání rukou.....	35
4.1.2	Mazání olejem.....	36
4.2	Modlitby	37
4.2.1	Žehnání oleje.....	37
4.2.2	Modlitby za nemocné.....	39
4.2.3	Četba z Písma svatého	42
4.3	Slavení.....	43
4.3.1	Společenství	43
4.3.2	Zpěv	45
4.4	Další svátosti spojené s pomazáním nemocných	46
4.4.1	Svátost smíření.....	46
4.4.2	Svátost biřmování	48
4.4.3	Svaté přijímání	49
4.4.4	Shrnutí nejdůležitějších poznatků z této kapitoly	51
5	SLAVENÍ POMAZÁNÍ NEMOCNÝCH V KONTEXTU SOUČASNÉ MEDICÍNY A KULTURY.....	52
5.1	Úvod do problematiky.....	52
5.2	Svátost nemocných jako akulturace	53
5.3	Svátost nemocných jako inkulturace.....	55
	ZÁVĚR.....	57
	RESUME.....	59
	SUMMARY	60
	BIBLIOGRAFIE.....	61
	SEZNAM ZKRATEK.....	65

ÚVOD

Pracuji jako zdravotní sestra v paliativní péči a přicházím tak velmi často do styku s nevléčitelně nemocnými lidmi, kteří stojí u konce svého života a častokrát v rozhovoru zaznívá otázka, co bude dál. Pokud se jedná o člověka věřícího, pak nabízím možnost přijetí posily, kterou přináší svátost pomazání nemocných.

Před několika měsíci jsem měla možnost prožít spolu s mladým pacientem, který byl vážně nemocný, a který ve své nemoci našel Krista a víru, udělování svátosti pomazání nemocných. Obřad, kterým byla svátost nemocných udělována, a způsob, jakým se na ni nemocný člověk připravoval, a následně pak i vnitřní pokoj, který z něho vyzařoval, ve mně vyvolaly několik otázek, které mě vedly k přemýšlení nad tím, co je podstatou liturgického slavení této svátosti a co vše stojí za tím, že člověk v přijetí této svátosti nachází vnitřní pokoj i přesto, že jeho situace je velmi vážná. Na základě této silné zkušenosti jsem si jako téma své diplomové práce vybrala slavení pomazání nemocných.

Práce se bude zabývat slavením pomazání nemocných jako účinné posily pro člověka v mimořádně těžké zdravotní situaci a to především na základě liturgických souvislostí. Diplomová práce je rozdělena do pěti velkých celků, které mají ještě další dělení.

V první kapitole své práce bych se chtěla zaměřit na význam a symboliku oleje z pohledu Starého a Nového zákona. Chci se pozastavit u jeho širokého chápání a užití.

Ve druhé kapitole se zaměřím na historickou část, ve které bych si chtěla všimnout zvláště vývoje slavení pomazání nemocných. Tak jako všechny ostatní svátosti, tak i slavení svátosti pomazání nemocných má svůj vývoj a historii a to nejen co se týká názvu. V pohledu na historii této svátosti se omezím pouze na slavení na Západě.

Třetí kapitola bude věnována současnému slavení pomazání nemocných a okrajově se podívám i na pastorační rozměr, který bude věnován tomu, jak je třeba vhodně připravit nemocného na přijetí této svátosti, aby mohla být správně slavena. Neboť tato svátost má velký význam nejen pro nemocné, kteří ji přijímají, ale také může mít kladný dopad na ty, kteří s pacientem přicházejí do styku.

Ve čtvrté kapitole, která je jádrem celé práce, se chci pozastavit nad obsahem jednotlivých prvků, které patří ke slavení pomazání nemocných a to v širších souvislostech. Neboť hlubší pochopení jejich významu může přispět k plnějšímu pohledu na slavení této svátosti. Jednotlivá znamení užitá při slavení této svátosti totiž naznačují neviditelnou Boží moc, která je udělována. Nemocný v ní nachází znamení posily.

Pátá kapitola je věnována pohledu na slavení svátosti pomazání nemocných jako účinné posily v současné medicíně a kultuře. Pokud totiž chceme léčit člověka celého a ne pouze jeho tělo nebo jeho psychiku je slavení pomazání nemocných nejen vhodným doplněním léčby, ale dokonce i její součástí.

Závěr práce pak bude věnován shrnutí nejdůležitějších poznatků, které práce přináší.

1 BIBLICKÉ ZÁKLADY PRO SYMBOLIKU OLEJE A VKLÁDÁNÍ RUKOU

Pro pochopení současného kontextu svátosti pomazání nemocných je dobré nahlédnout do biblických souvislostí, které nepřímo připravují půdu pro tuto svátost. Není bez zajímavosti pozastavit se u jednotlivých skutečností, které dnes patří k této svátosti, a tím poznat, co předcházelo jejich užití. Ve svém případě chci věnovat pozornost nejprve pohledu na symboliku oleje.

1.1 Starý zákon

Už 3000 let před Kristem bylo v Egyptě prováděno mazání vonnými věcmi, tzv. balzamování.¹ Různými vonnými oleji se mazalo především mrtvé tělo, aby bylo uchováno před hnilobou.² Zpráva o tomto mazání mrtvých je zachycena už i v 1 knize Mojžíšově, kde se říká: „Lékaři balzamovali Izraele plných čtyřicet dní, tak dlouho totiž trvá balzamování.“ (Gn 50,2-3) V druhé knize Mojžíšově, se můžeme dočíst, že balzám byl vyráběn z vonné pryskyřice. „Hospodin řekl Mojžíšovi: „Vezmi si vonné látky, totiž čerstvou pryskyřici, vonné lastury, klovatinu galbanum a čisté kadidlo, od všeho stejný díl.“ (Ex 30,34)

¹ Srov. NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník*, s. 409.

² Obdobě je možno tuto skutečnost vystopovat i ve starém Řecku. Viz HOMER, *Ilias*, 16,670 a 680. Také bohyně Afrodita potírá tělo mrtvého Hektora. Srov. tamtéž, 23,186n.

1.1.1 Olej jako lék

Ve Starém zákoně měl olej několik významů. Jedním z nich byl i význam zdravotní, kdy se především na východě mazalo tělo po koupeli, aby tak došlo ke změkčení kůže, která byla vyschlá. Olej také zamezoval přílišnému potu a chránil tak póry, a proto se jím mazalo tělo i z důvodu osvěžení. V tomto případě tedy nejde o olej jako symbol.³

V době Mojžíšově se olej používal i k očišťování malomocných (srov. Lv 14,10-18). Olej jako lék se používal jak zevně, tak i vnitřně. Měl utišující a ochranné schopnosti, a proto se stal cenným lékem na žaludeční potíže. Ve starověku se také uznávaly jeho vlastnosti mírného projímadla. Pokud se olej používal zevně, pak sloužil jako mast na různé rány a pohmožděny.⁴ Olej také vydává jakoby nashromážděnou sílu slunce, a proto je také znamením požehnané plnosti a plodnosti, jak o tom můžeme číst v Ž 128,3.⁵

1.1.2 Další užití oleje

Na biblickém Východě byl olej nepostradatelný především jako potrava, ale také se používal jako nápoj.⁶ Olivový olej nacházel také velké uplatnění při vaření.⁷ Olej se přidával i do pokrmů, které se přinášely k oběti.⁸ Už v raných

³ Srov. NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník*, s. 408.

⁴ Záznam o tom můžeme najít už v knize Izaiáš: „Od hlavy až k patě nic zdravého není. Samá modřina a jizva i čerstvá rána, nejsou vymačkány ani obvázány ani ošetřeny olejem.“ (Iz 1,6)

⁵ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 336.

⁶ Jeho použití bylo omezené pouze v době smutku. Srov. DOUGLAS, J. D., *Nový biblický slovník*, s. 520.

⁷ Byl užíván k nahrazení másla. Srov. 1Kr 17,12-16.

⁸ Ve čtvrté knize Mojžíšově čteme: „Přinesl darem jednu stříbrnou mísu o váze sto třiceti šekelů, jednu stříbrnou kropenku o sedmdesáti šekelech podle váhy určené svatyní – obojí plné bílé mouky zadělané olejem k oběti přídatné.“ (Nu 7,19)

dobách se v Palestině hojně i v domácnostech využívaly lampy a jako palivo se i zde používal olej.⁹

1.1.3 Olej symbol radosti a přátelství

Žalm 45 nám ukazuje, že olej byl již ve Starém zákoně také symbolem radosti. „Miluješ spravedlnost, nenávidíš zvlůi; proto tě, božský, pomazal Bůh tvůj olejem veselí nad tvoje druhy.“ (Ž 45,8) Izaiáš nám podává zprávu o tom, že Hospodin vyzbrojí svého služebníka, aby mohl hlásat radostnou zvěst, aby pozvedl truchlící na Sijónu, aby jim dal na hlavu místo popela čelenku, olej veselí místo truchlení (Srov. Iz 61,3). Ve SZ v knize Přísloví je také řeč o přátelství a o oleji. „Olej a kadidlo jsou pro radost srdci, přítel je sladší než chtění vlastní duše.“ (Př 27,9)

1.1.4 Olej v kultickém významu

Kultovní význam byl v tom, že se olej používal při svěcení všeho, co souviselo se stánkem nebo chrámem. Odkaz na to můžeme opět najít ve Starém zákoně ve druhé knize Mojžíšově, kde se píše: „Potom vezmeš olej pomazání a pomažeš příbytek všeho, co je v něm, a posvětiš jej i s veškerým náčiním, a bude svatý. Pomažeš také oltář pro zápalnou oběť i s veškerým náčiním a posvětiš jej; a oltář bude vele svatý. Pomažeš také nádrž s podstavcem a posvětiš ji.“ (Ex 40,9-11)

Mazání (pomazání) se netýkalo však jen předmětů, ale vztahovalo se také na lidi¹⁰, kde pak nešlo pouze o nějaké symbolické oddělení ke službě Bohu, jako

⁹ Olej se také používal k zapalování kahanů a také se doplňoval vylisovaným olejem, aby kahany hořely. Můžeme se o tom dočíst ve třetí knize Mojžíšově. „Přikaz Izraelcům, ať ti přinesou pročištěný olivový olej, vymačkaný, k svícení, aby mohl být každodenně zapalován kahan.“ (Lv 24,2) Srov. DOUGLAS, J. D., *Nový biblický slovník*, s. 697.

¹⁰ Mimo králů byli v prostředí Starého zákona pomazáváni i velekněží, kněží a snad také někteří proroci při nástupu do svého úřadu.

tomu bylo při pomazání chrámu, nebo předmětů. Pokud byl pomazaný člověk, pak pomazání naznačovalo i vnitřní vybavenost k mimořádným úkolům, na které už nestačily přirozené schopnosti. Ve své podstatě šlo o vtisknutí posvátné nedotknutelnosti.

Pomazání byli především kněží, jak je o tom psáno i v druhé knize Mojžíšově: „Nato oblékneš Áronovi svatá roucha, pomažeš ho a posvětiš a bude mi sloužit jako kněz.“ (Ex 40,13) Ve Starém zákoně byli pomazáni taky králové. „Nalezl jsem Davida, svého služebníka, pomazal jsem ho svým olejem svatým.“ (Ž 89,21)¹¹

Co se týkalo pomazání proroků, tak ty většinou Bůh vybavil svým Duchem bez symbolického mazání olejem. Pouze v jednom případě se to událo veřejně a to za doby Eliáše, kdy šlo o přenesení úřadu.¹² Zprávu nám o tom podává první kniha Královská, kde čteme: „Jehúa, syna Nimšihó, pomažeš za krále nad Izraelem a Elišu, syna Šafatova z Ábel-mechóly, pomažeš za proroka místo sebe.“ (1Kr 19,16)

V dřívějších dobách bylo také zvykem projevovat druhému úctu i tím, že byl při návštěvě pomazán olejem. Odkaz na to můžeme najít ve Starém zákoně v knize Žalmů, kde se říká: „Prostíráš mi stůl před zraky protivníků, hlavu mi olejem potíráš, kalich mi po okraj plníš.“ (Ž 23,5) Zvlášť výrazný je pak tento projev úcty v Novém zákoně.

Olej, je ale také obrazem Božího Ducha, jak nám o tom vypráví kniha Samuelova. „Samuel tedy vzal roh s olejem a pomazal ho uprostřed jeho bratrů. A duch Hospodinův se Davida zmocňoval od onoho dne i nadále.“ (1S 16,13) Z uvedených slov můžeme vidět, že se olej používal při různých důležitých událostech.

¹¹ Srov. NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník*, s. 677.

¹² Srov. Tamtéž.

1.1.5 Vkládání rukou ve Starém zákoně

„Úkony spojené se vzkládáním rukou tvořily důležitou část starověkých ritů, ať už šlo o modlitbu (Srov. 1Kr 8,54) nebo o požehnání (Srov. Sir 50,20).“¹³ Jak můžeme vidět v knize Genesis, Jákob pokládá ruce na hlavy svých synů a žehná jim (Srov. Gn 48,8-20), vzkládání rukou tak doprovází názorně požehnání, které není jen nějakou hrou slov, ale jde o čin. Vzkládání rukou bylo také již ve Starém zákoně znamením zasvěcení. Znamenalo to, že Duch Boží si vyčleňuje svého vyvoleného a vzkládáním rukou mu také dává moc, vykonat svěřené poslaní (Srov. Nm8,10).¹⁴

1.2 Nový zákon

I v Novém zákoně nacházíme několik odkazů na to, jak byl olej používán a k čemu všemu sloužil. Můžeme si povšimnout, že ho nepoužíval jen Ježíš, ale také ti kteří za Ježíšem přicházeli. Jak se ukáže, je zde patrná návaznost na starozákonní užití a vnímání oleje. Tato souvislost může být vnímána jako jakási vzdálená příprava na dovršení užití oleje jako materie pro svátost pomazání nemocných. Podobně je možno vnímat i novozákonní užití vkládání rukou.

1.2.1 Olej jako symbol úcty

Odkaz na to, že i v Novém zákoně byl olej projevem úcty, nám zanechali evangelisté ve svých spisech. Jako první příklad je možno zmínit evangelistu Lukáše, který ve svém evangeliu vypráví o ženě hříšnici, která u farizea Šimona, pomazala Ježíšovy nohy: „V tom městě byla žena hříšnice. Jakmile se dověděla,

¹³ DOUGLAS, J. D., *Nový biblický slovník*, s. 1114.

¹⁴ Srov. DUFOUR, X. L., *Slovník biblické teologie*, s. 427.

že Ježíš je u stolu v domě farizeovně, přišla s alabastrovou nádobkou vzácného oleje, s pláčem přistoupila zezadu k jeho nohám, začala mu je smáčet slzami a otírat svými vlasy, líbala je a mazala vzácným olejem.“ (Lk 7,37-39) Druhý odkaz na paralelní popis této události nalézáme v evangeliu svatého Matouše.¹⁵

1.2.2 *Kristus, pomazaný bez oleje*

Sám Ježíš bývá označován jako Kristus – což česky znamená pomazaný.¹⁶ Na Ježíši se totiž naplnily představy izraelitů, které se vztahovaly k očekávanému Mesiáši – Pomazanému - Kristu. Mesiášská představa byla původně spojena s králem Davidem a s dynastií vládců z jeho rodu, kteří po něm vládli v Jeruzalémě a navazovali tak na jeho vládu.¹⁷ Když Petr vyznal Ježíše jako Mesiáše,¹⁸ Ježíš reaguje s velkou rezervovaností (podtrženou dokonce v Mt 16,20).¹⁹ Fitzmyer říká: „Titul *Christos* byl na Ježíše z Nazareta aplikován velmi brzy po jeho smrti a zmrtvýchvstání. Nepochybně byl mezi jeho následovníky evokován titulem, jenž dal Pilát umístit na jeho kříž: Král Židů.“ (Mk 14,26)²⁰ Také Pavel navazuje na způsob titulování Ježíše, který byl obvyklý již v době, která Pavlovi působení předcházela. Pavel tento titul používá pro Ježíše velmi

¹⁵ „Když byl Ježíš v Betánii v domě Šimona Malomocného, přišla za ním žena, která měla alabastrovou nádobku drahocenného oleje, a vylila ji na jeho hlavu, jak seděl u stolu.“ (Mt 26,6-7)

¹⁶ Toto označení vztahuje Písmo už ale také na některé dřívější osobnosti a dokonce je možno mezi nimi nalézt i příslušníka neizraelského národa. Collins v této souvislosti připomíná, že Perský král Kýros byl nástrojem Jahveho. Proto je označován za pomazaného. Srov. COLLINS, J., *Old Testament Apocalypticism and Eschatology*, in *The New Jerome Biblical Commentary*, s. 299.

¹⁷ McKenzie říká, že „v počátcích davidovské dynastie v Judsku byl každý pomazaný král (mesiáš) vnímán jako spasitel, kterého Bůh sesílá svému lidu“. Současně však upozorňuje, že tato představa je doložitelná jen v Judsku: „Ve Starém zákoně však není svědectví o tom, že by stejné vnímání králů bylo i v severním Izraeli.“ (MCKENZIE, J., *Aspects of Old Testament Thought*, in *The New Jerome Biblical Commentary*, s. 1310)

¹⁸ Srov. Mk 8,29; Lk 9,20; kontrastuje Mt 16,16-19.

¹⁹ Viz MEIER, J., *Jesus*, in *The New Jerome Biblical Commentary*, s. 1323.

²⁰ Viz FITZMYER, J., *Pauline theology*, in *The New Jerome Biblical Commentary*, s. 1394.

často²¹ Ještě významnější než toto kvantitativní hledisko je však ve vztahu k užití titulu v Pavlových listech hledisko kvalitativní. Označení Kristus dostává v Pavlových listech novou kvalitu a stává se druhým Ježíšovým jménem.²²

1.2.3 Zvláštní péče Krista o nemocné

Z Písma svatého, hlavně však z evangelií se můžeme dozvědět, že součástí Ježíšova poslání na zemi byla také péče o nemocné. Stejně jako v dnešní době, tak už i v době Ježíšově bylo možné realitu nemoci rozdělit do několika skupin. Šlo buď o nemoc fyzickou, duchovní nebo duševní. Ježíš však jakoby toto rozdělení přehlíží. Nedívá se na člověka jen z jednoho úhlu pohledu běžného lékaře. Ježíš se dívá na člověka jako na celek – jako na osobu. Pro větší přiblížení připomenu alespoň některá z mnoha míst z Písma svatého, která nám popisují setkání Ježíše s nemocnými.

První příběh je z Lukášova evangelia. Jde o uzdravení malomocného. „Jakmile Ježíše spatřil, padl tváří k zemi a prosil ho: 'Pane, chceš-li, můžeš mě očistit.' On vztáhl ruku, dotkl se ho a řekl: 'Chci, buď čist.' A hned se jeho malomocenství ztratilo.“ (Lk 5,12-13) Také v evangeliu svatého Marka můžeme hned v prvních kapitolách vidět, jak Ježíš uzdravil posedlého v Kafarnaum. Ježíš učil v synagoze a byl tam také jeden člověk, který byl posedlý zlým duchem a začal křičet, ale Ježíš mu pohrozil: „Umlkni a vyjdi z něho!“ (Mk 1,25) Když potom vyšel ze synagogy, šel do Šimonova a Ondřejova domu, kde jejich tchýně ležela v horečce. Ježíš přistoupil, vzal ji za ruku a pozvedl ji (srov. Mk 1,29-31). K večeru se pak celé město shromáždilo u dveří a přinášeli k němu nemocné a posedlé. Ježíš tehdy uzdravil mnoho nemocných (srov. Mk 1,32-34). Další

²¹ Výraz Kristus je užit 266krát v Pavlových nepochybných listech. Podobně se tento titul velmi hojně vyskytuje i v deuteropavlovských listech (81krát) a v listech pastorálních (32krát). Údaje o četnosti výskytů převzaty z FITZMYER, J., Pauline theology, in *The New Jerome Biblical Commentary*, s. 1394.

²² Fitzmyer říká: „Co u Pavla padne do očí v souvislosti s užitím výrazu *Christos* není jeho frekvence, ale to, že se prakticky tento titul stává druhým jménem Ježíše: *Ježíš Kristus* (např. 1Sol 1,1.3) nebo *Kristus Ježíš* (např. 1Sol 2,14; 5,18). Jen v Řím 9,5 užívá titul *Christos* v titulárním smyslu. Viz. FITZMYER, J., Pauline theology, in *The New Jerome Biblical Commentary*, s. 1394.

příběh, který nám evangelista Marek vypráví je o vzkříšení dcery Jairovy. Ježíš přichází, když už je dívka mrtvá. Ježíš však na to nedbá. Všechny vyžene ven, bere sebou jen otce, matku a učedníky co šli s ním. Vstoupili na místo, kde dívka ležela. „Vzal ji za ruku a řekl: 'Talitha kum', což znamená; Děvče, pravím ti, vstaň!“ (Mk 5,40-41)

Jak můžeme vidět, Kristus se opravdu při svém působení mezi Izraelity setkával se světem, kde bylo utrpení. To co konal, zasahovalo především trpící. Byl to právě Ježíš, kdo sytil hladové, zbavoval lidí slepoty a hluchoty, těšil zarmoucené a uzdravoval nemocné.²³

Z Písma svatého můžeme vidět, že Ježíš, při uzdravování přistupoval ke každému nemocnému velmi citlivě a používal různé originální přístupy a způsoby. Někdy uzdravil nemocného tím, že na něj vztáhl ruku,²⁴ jindy zase si vzal nemocného stranou a uzdravil ho.²⁵ Na jiném místě uzdravil nemocného tak, že mu potřel oči slinou.²⁶ Jinde zase zve nemocné do středu zástupu lidí a uzdravuje (srov. Mk 10,46-52).

1.2.4 Pomazání nemocných nesvátostné

V evangeliu svatého Matouše se můžeme dočíst, že Ježíš svoji moc uzdravovat nemocné a vyhánět zlé duchy předává také svým apoštolům a také jejich nástupcům. „Zavolal svých dvanáct učedníků a dal jim moc nad nečistými duchy, aby je vymýтали a uzdravovali každou nemoc a každou chorobu.“ (Mt 10,1)

V Markově evangeliu na paralelním místě pak čteme: „Zavolal svých Dvanáct, počal je posílat dva a dva a dával jim moc nad nečistými duchy.“

²³ Srov. JAN PAVEL II., *Salvifici Doloris*, čl. 16.

²⁴ „Ježíš se slitoval, vztáhl ruku, dotkl se ho a řekl.“ (Mk 1,41)

²⁵ „Vzal ho stranou od zástupu, vložil prsty do jeho uší, dotkl se slinou jeho jazyka.“ (Mk 7,33)

²⁶ „I vzal toho slepého za ruku a vyvedl ho z vesnice; potřel mu slinou oči, vložil na něho ruce a ptal se ho.“ (Mk 8,23)

(Mk 6,7) Dále Marek v 6. kapitole uvádí: „Vymítali mnoho zlých duchů, potírali olejem mnoho nemocných a uzdravovali je.“ (Mk 6,13)

1.2.5 Vkládání rukou

Součást nesvátoštného pomazání nemocných můžeme vidět i ve vkládání rukou. V závěru Markova evangelia čteme: „Na choré budou vkládat ruce a uzdraví se.“ (Mk 16,18) Z daného textu si můžeme všimnout, že Marek vidí ve vkládání rukou a v pomazání mesiášské znamení.

Za zmínku zde také stojí to, že už Ježíš používal při uzdravování ruce, které vkládal na nemocné, aby mohli být uzdraveni.²⁷ Jak vidíme u evangelisty Marka v šesté kapitole, tuto moc vkládat ruce a uzdravovat dává také apoštolům, které posílá do světa. A že apoštolové skutečně vkládali ruce na nemocné, můžeme vidět ve Skutcích apoštolských, kde se říká: „Publiův otec však právě ležel, protože byl stížen horečkou a úplavicí. Pavel k němu vstoupil, pomodlil se, vložil na něj ruce a uzdravil ho.“ (Sk 28,8-9) Také Ananiáš skládáním rukou navrací zrak obrácenému Šavlovi (Srov. Sk 9,12).²⁸

V prvotní církvi se pak vkládání rukou také chápe jako posvěcení. Jsou jimi sdělovány především božské dary, hlavně dar Ducha Svatého. Jan a Petr tak vkládáním rukou svolávají Ducha na Samaritány, kterým se tohoto daru ještě nedostalo (Srov. Sk 8,17). Podobně si Pavel počínal i v Efezu (Srov. Sk 19,16). Vkládání rukou se tak tedy stávalo viditelným znamením působnosti božské moci.²⁹

1.2.6 Pomazání nemocných svátostně

Máme-li mluvit o pomazání nemocných jako o pomazání svátostném, začala bych úryvkem od svatého Jakuba, kde se píše: „Je někdo z Vás nemocný?

²⁷ „Ženo, jsi zproštěna své nemoci“ a vložil na ni ruce.“ (Lk 13,12)

²⁸ Srov. DOUGLAS, J. D., *Nový biblický slovník*, s. 427.

²⁹ Srov. Tamtéž, s. 428.

At' si zavolá představného církve a ti at' se nad ním modlí a mažou ho olejem ve jménu Páně; modlitba spojená s vírou zachrání nemocného, Pán ho pozdvihne, a jestliže se dopustil hříchu, bude mu odpuštěno.“ (Jak 5,14-15) Jakub se zde odvolává na Ježíše a na jeho sílu uzdravovat. Uzdravení se pak děje skrze modlitbu církve, kterou zastupují biskupové, kněží. Můžeme si zde ale také všimnout i toho, že je žádána i víra samotného nemocného.

Budeme-li číst úryvek svatého Jakuba pozorně, můžeme už zde vidět, že je řeč o tom, kdo má svátost udělovat a jakou formou, jsou zde také uvedeny účinky svátosti. Na konci je také řeč o odpuštění hříchů, které je se svátostí spojeno.

2 DĚJINY SVÁTOSTI V CÍRKVI

O tom, jak vypadal vývoj pomazání nemocných v období po době biblické, tedy hlavně v prvních stoletích, víme jen velmi málo. Přesto však z dostupných materiálů můžeme vystopovat alespoň rámcový pohled na praxi a vývoj slavení této svátosti. Historii se chci zabývat nejen ze zajímavosti, ale především pro hlubší pochopení toho, o co ve slavení této svátosti jde.³⁰

2.1 Starověk

Co se týká prvních čtyř století, nemáme sice žádné zprávy o tom, jak byl olej pro nemocné používán, ale za to v liturgických dokumentech nacházíme mimořádně poučné modlitby pro svěcení oleje.³¹ Jednu z modliteb nyní v jednoduchosti nabízím, tak jak ji zachytil svatý Hippolyt ve své Apoštolské tradici. „*Tak jako skrze posvěcení tohoto oleje, kterým jsi mazal krále, kněze a proroky, daruješ zdraví těm, kteří ho (tedy olej) požijí a přijmou, ať přinesou posilu těm, kteří ho okusí, a zdraví těm, kteří ho použijí.*“³²

Ze starověku se nám pak hlavně dále dochovaly modlitby pro svěcení oleje. Svěcení bývalo stále více vyhrazováno biskupům. Hlavně na Západě se vlastní svátostný úkon spatřoval právě ve svěcení oleje. Z křesťanského starověku se nám dochovalo i několik textů. Vyniká mezi nimi světící modlitba v „Euchologionu“ od biskupa Serapiona z Thmuis (4. století) z Dolního Egypta. Texty nám podávají tento obraz: Možnými příjemci pomazání nemocných jsou

³⁰ „Studujeme tedy historii liturgické tradice ze stejného důvodu, z jakého se psychiatr snaží objevit dětská traumata svých pacientů, ne proto, aby pochopil jejich dětství, jejich minulost, ale proto, aby pochopil jejich současnou dospělou osobnost, poznamenanou takovými dětskými zkušenostmi a pochopitelnou pouze ve vztahu k nim.“ (TAFT, R., *Život z liturgie*, s. 10)

³¹ Srov. DÍDÍER, J.CH., *Das Sakrament der Kranken und Sterbenden*, s. 24.

³² Srov. Tamtéž, s. 25.

všichni nemocní, trpící lehčími i těžšími nemocemi jakož i ti, kteří trpí psychicky a nebo nějakou jinou újmou. Očekává se bezprostřední úleva a pomoc. Pomazání nemocných mohou také vedle biskupů a kněží udělovat i laici a dokonce i nemocní sami. Co se týká odpuštění hříchů, tak je zmiňováno jen zřídka.³³

Modlitba biskupa Serapiona z Thmuis, která je zachycena v euchologiu zní takto. „*Voláme k tobě: ty máš všechnu moc a sílu, zachránce všech lidí, a prosíme tě, abys seslal z nebe spasitelnou sílu svého Jednorozeného na tento olej, aby těm, kdo jim budou pomazáni, poskytl ochranu proti každé nemoci a slabosti..., dobrou mysl a odpuštění hříchů, lék života a záchrany, zdraví a neporušenost duše, těla i ducha, dokonalé zdraví.*“³⁴ Z této konsekrační modlitby můžeme vidět, že cílem při pomazání olejem nemocných bylo jak tělesné tak i duchovní zotavení. Nenacházíme zde žádné stopy o svátosti umírajících nebo o posvěcení smrti.³⁵

Nejen Eucholog Serapiona z Thmuis, ale i jiné dokumenty dokazují, že jak v Sýrii, tak i v Egyptě i jinde existovalo svěcení oleje. Na Západě pak modlitba z Apoštolské tradice vyvíjela obdivuhodný vliv na formulaci, která se objevila v římském pontifikále.³⁶ Modlitba, která je dochována v Gelasiánském Sakramentáři z 8. století zní takto. „*Prosíme Tě, Pane, sešli z nebe svého Svatého Ducha utěšitele do tohoto dobrého oleje, který necháš stékat z živého olejníku ke znovu zpřítomnění (naší duše) a našeho těla, aby tvé svaté požehnání z něho pro všechny, kteří ho použijí jako mast, nápoj a nebo jiným způsobem, učinilo lék, který zažene každou bolest, každou nemoc, každý tělesný či duševní neduh, tento tvůj výtečný olej, kterým jsi pomazal kněze, krále, proroky a mučedníky, který jsi požehnal a který zůstane v našich tkáních. Ve jménu našeho Pána Ježíše Krista.*“³⁷ Tyto dochované liturgické texty nám vyvažují nejen nedostatek jiných dokumentů z prvních čtyř století, ale také obohacují naši znalost, co se týká svátosti nemocných v této době. Je zde totiž naznačeno, že olej musel být před

³³ Srov. KOCH, G., *Lexikon der katholischen Dogmatik*, s. 330.

³⁴ ADAM, A., *Liturgika, křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 245.

³⁵ Srov. BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 368.

³⁶ Srov. DÍDÍER, J. CH., *Das Sakrament der Kranken und Sterbenden*, s. 25.

³⁷ Srov. Tamtéž, s. 25.

svým použitím vysvěcen. Jen díky svěcení se totiž z něho stává svátost a jeho působení je tak přeneseno na nadpřirozenou rovinu.³⁸

Z jiných pramenů víme, že už Hyppolytovo Apoštolské podání říká, že svěcení oleje nemocných bylo už od počátku 3. století v římské církvi vždy ke konci mešního kánonu. Od konce 6. století se pak vyvíjela tendence stanovit svěcení oleje na Zelený čtvrtek. V 8. století pak řády stanovují, že olej světil papež spolu s biskupy a kněžími ve společném úkonu. To bylo v době, kdy byla v Římě koncelebrace obvyklá. Když pak koncelebrace v Římě zmizela, přesunul se úkol světit olej na biskupa a současně i na Zelený čtvrtek. To byl římský způsob, ke kterému se postupně připojovaly i ostatní místní církve. Ze stejného pramene víme, že už ve starověku bylo pomazání nemocných olejem velmi rozšířené.³⁹

Ch. Dídier uvádí k úkonu svěcení oleje zajímavou poznámku, že do 7. století, bylo možné světit olej kterýkoliv den. Olej byl totiž přinášěn věřícími, a když byl vysvěcen, brali si ho lidé opět domů a používali ho pak, když toho bylo třeba. Dnes je však Zelený čtvrtek jediným dnem v roce, který je k tomu vyhrazený.⁴⁰

Paolo Giglioni uvádí, že pomazání nemocných se v církvi vyskytovalo už od nejstarších dob a to jak na Východě, tak i na Západě. Giglioni také zmiňuje dopis papeže Inocence I. (402-417), biskupa z Gubia. Je v něm uváděn text modlitby, která se používala při svěcení oleje nemocných. „*Sešli rosu svého Ducha*“, tato modlitba byla vložena do eucharistické modlitby a je dodnes zachována v římském pontifikálu.⁴¹ Modlitbu pronášel biskup na Zelený čtvrtek, při mši svaté, kdy se světil olej.

To, že bylo vzývání Ducha Svatého nad olejem, mělo tento účinek: „*Všem, kdo budou pomazání, kdo ho okusí a budou používat, uděl ochranu těla,*

³⁸ Srov. DÍDÍER, J.-Ch., *Das Sakrament der Kranken und Sterbenden*, s. 26.

³⁹ Srov. POKORNÝ, L., *Liturgikall*, s. 219-220.

⁴⁰ Srov. DÍDÍER, J.-Ch., *Das Sakrament der Kranken und Sterbenden*, s. 26.

⁴¹ Srov. Tamtéž, s. 26.

duše i ducha, aby byla odstraněna všechna bolest, všechna nemoc, všechna nákaza mysli a těla.“⁴²

2.2 Středověk

Svědectví církevních Otců, co se týká pomazání nemocných, mnoho není. Přesto se nám některá svědectví dochovala. Například Cesarius z Arles (+542) napomíná věřící, aby v případě, že onemocní, nevyhledávali hádače a čaroděje a nehledali u nich uzdravení, ale aby se raději obrátili na církev. Aby také přijali Tělo a Krev Páně a nechali se od kněží pomazat posvěceným olejem. Beda Ctihodný (+735) a pak i spisovatelé doby karolinské nám dosvědčují, že pomazání nemocných bylo udělováno kněžími, tak jak to vyžadoval svatý Jakub ve svém listě. Biskupové a synody od doby karolínské také napomínají lid, aby nezanedbával přijímání pomazání nemocných.⁴³

Přesto, že svědectví Otců není mnoho, můžeme vidět, že pomazání nemocných pro ně bylo důležitou součástí života. Olej, jímž se nemocný pomazával, byl pro ně obrazem milosrdenství Božího. Můžeme si toho všimnout už v dopise Prokopa z Gazy (525), který píše: „Olej je obrazem radosti, kterou čerpáme z božské naděje. Jde o znamení rychlého a bezpečného přístupu k Bohu.“⁴⁴

Již od raného středověku však dochází k velkému posunu. Pomazání nemocných se v této době stává svátostí umírajících, nebo-li svátostným požehnáním v poslední hodině. Jestliže ve starověku mohl pomazání nemocných udělovat i laik, tak ve středověku je to nejprve omezené a od 9. století dokonce

⁴² Srov. GIGLIONI, P., *Svátosti Krista a církve*, s.133.

⁴³ Srov. OTTO, L., *De Sacramentis*, s. 39.

⁴⁴ ŽÁK, F., *Soustavná katolická věrouka pro lid*, s. 534.

zakázané.⁴⁵ „Počínaje karolínskou epochou, začínají vznikat četné pastorační instrukce pro pomazání nemocných knězem.“⁴⁶

Od raného středověku jsou také liturgické předpisy pomazání nemocných spojovány se zpovědí smrtelně nemocného a s podáním viatika (eucharistie podána na poslední cestu).⁴⁷

V době 8. – 10. století se při pomazání nemocných nevyskytovalo vkládání rukou. Působení svátosti, co se týkalo tělesné a duchovní stránky, však bylo vyvážené. Můžeme to vidět v uvedené modlitbě. „*Milostí Ducha svatého uzdrav tohoto nemocného, vyhoj jeho rány, odpusť mu hříchy, vzdal od něho všechny duševní i tělesné útrapy, ve svém milosrdenství obnov jeho duchovní i tělesné zdraví, aby se uzdraven mohl vrátit ke své obvyklé práci.*“⁴⁸

Když se v dřívější době udělovalo pomazání, pomazávala se většinou místa, která bolela, aby zmizely bolesti a slabosti. Pro pomazání se vyskytovala jen jediná formule. V průběhu času však bylo v liturgické tradici upřesněno, která místa se mají pomazat svatým olejem. Také bylo přidáno více formulí modliteb, které pomazání doprovázely.

Ve středověku byl pak v římské církvi zaveden zvyk pomazávat nemocným sídla smyslových ústrojí. Používala se k tomu tato formule: „*Pro toto svaté pomazání a pro své předobrotivé milosrdenství, ať ti Pán odpustí všechny hříchy, které jsi spáchal*“ formule byla přizpůsobena pro každý smysl zvlášť.⁴⁹

Autor jiné liturgické knihy nám ještě více popisuje změny, které měly souvislost s pomazáním nemocných. V 8. století, tedy v době karolínské teologie bylo pomazání nemocných udělováno jako doplněk pokání a také jako příprava na smrt. Velká změna je také v tom, že od 8. století se objevují písemně zachycené obřady.⁵⁰ 8. století přineslo v dějinách užívání oleje zlom. Jestliže se v dřívějších dobách olej užíval i vnitřně, tak nyní tento způsob užívání rychle

⁴⁵ Srov. KOCH, G., *Lexikon der katholischen Dogmatik*, s. 330.

⁴⁶ BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 368.

⁴⁷ Srov. KOCH, G., *Lexikon der katholischen Dogmatik*, s. 330.

⁴⁸ GIGLIONI, P., *Svátosti Krista a církve*, s. 133.

⁴⁹ Tamtéž, s. 133.

⁵⁰ Srov. POKORNÝ, L., *Liturgika II*, s. 219.

mizí. Používání oleje laiky je omezenější a čím dál víc se rýsuje rozdíl mezi pomazáním laickým a kněžským. Olej nemocných stále více začínají udělovat kněží, kteří tak mají povinnost více než dřív být nemocným k dispozici. V této době pak také vznikají obřady pomazání nemocných a udělování oleje získává vlastní liturgický charakter.⁵¹

Andrej Filipek ve své knize uvádí, že již v raném středověku byli kněží povinni si brát na cestu Eucharistii a olej, aby mohli kdykoliv udělit svátost pomazání nemocných, která byla v době středověku dost zanedbávána. Z velké části to bylo dáno tím, že za udělení svátosti se muselo platit a tak svátost byla udělována především řeholníkům, ale také věřícím z vyšších společenských vrstev, kteří si ji mohli zaplatit. Obyčejný lid pak přijetí svátosti odkládal až téměř na konec života.⁵² Od 12. století se pak pro označení svátosti začíná používat název „poslední pomazání“. Pomazání nemocných tak bylo přeznačeno na svátost umírajících, i přesto, že tento název měl pouze konstatovat, že svátost pomazání nemocných je posledním pomazáním, v časové řadě všech dřívějších svátostných pomazání, kterými byly křest, biřmování, kněžské svěcení.⁵³ Od 14. století pak dochází k tomu, že papež začal udělovat odpustky pro okamžik smrti. Tato pravomoc byla udělena i všem kněžím a to papežem Benediktem XIV. a také to bylo vřazeno do rituálu.⁵⁴

Ve středověku bylo také pomazání nemocných mnohem slavnostnější než dříve. Většinou se pomazávalo na sedmi různých částech těla. Na nemocného, který byl jednou pomazán touto svátostí, se vztahovaly tvrdé závazky. Částečně ho totiž toto pomazání vyčleňovalo z normálního života (pomazaný nesměl např. už nikdy jíst žádné maso, nesměl už nikdy tancovat nebo mít nějaký manželský styk). Důvody, proč tomu tak bylo, jsou podle Michaela Kunzlera tyto: Ve středověku se začínala praktikovat soukromá zpověď místo dřívějšího veřejného pokání a zároveň se pomazání nemocných začínalo chápat jako „poslední

⁵¹ Srov. DÍDÍER, J.-Ch., *Das Sakrament der Kranken und Sterbenden*, s. 30-31.

⁵² Srov. FILIPEK, A., *Liturgika*, s. 249.

⁵³ Srov. ADAM, A., *Liturgika, křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 246.

⁵⁴ Srov. POKORNÝ, L., *Liturgikall*, s. 221.

pomazání“. Pokud se nemocný uzdravil, pak bylo pomazání chápáno jako nesmazatelné znamení podobně jako biřmování. Pomazaný nemocný (nyní uzdravený) byl už takřka zasvěcený smrti, a proto se neměl poskvřňovat hříchem. Pomazáním nemocných prakticky vstupoval do stavu kajícíku, což mimo jiné znamenalo, že „konsekrovanýma nohama“ se nesmělo tancovat.⁵⁵Tato změna s sebou však také přinášela změnu povědomí. Pomazání nemocných, jehož uzdravující účinky hrály v tělesné oblasti už jen podřadnou roli, bylo zcela vytěsňeno na poslední hodinu umírání.⁵⁶

V době středověku se také objevují bludaři a sekty (valdenští, kataři, husité), kteří podceňovali pomazání nemocných a také zanedbávali jeho přijímání. Jeho svátostnost pak popírali především reformátoři, kteří prohlašovali, že je to pouze zvyk převzatý od Otců.⁵⁷

Florentský koncil, který se konal v letech 1439 – 1445, pak vymezil podstatné prvky pomazání. Svátost mohla být udělována pouze nemocným, u kterých bylo nutné se bát o jejich život. Udělovatelem byl jen kněz. A jako látka se používal olej, který byl posvěcen biskupem. Mazalo se všech pět smyslů. Účinek je pak uzdravení duše, a pokud je to prospěšné, pak se uzdraví i tělo.

2.3 Novověk

To, co ustanovil Florentský koncil o pomazání nemocných, se praktikovalo až do koncilu Tridentského, který byl v letech 1545 – 1563, a kde se také jednalo o svátostech.

Na tomto koncilu bylo definováno, že pomazání nemocných je skutečná svátost, kterou ustanovil Ježíš Kristus a kterou dále zvěstuje list svatého Jakuba. Dále bylo stanoveno, že tato svátost není určena pouze těm, kdo umírají, ale má sloužit i těm, kteří jsou nebezpečně nemocní. Svátost pak přináší milost, maže

⁵⁵ Srov. KUNZLER, M., *Die Liturgie der Kirche*, s. 427.

⁵⁶ Srov. KOCH, G., *Lexikon der katholischen Dogmatik*, s. 330.

⁵⁷ Srov. OTTO, L., *Dogmatika VI. díl, De sacramentis*, s. 37.

hříchy a napřimuje nemocného.⁵⁸ Co se týká opakovaného přijetí svátosti, říká tridentský sněm, že nejde o vtisknutí nezrušitelného znamení, tudíž může být opakovaně přijato.⁵⁹ Agenda však podotýká, že v téže nemoci nelze svátost opakovat, kromě případu, kdy se nemocný po jejím přijetí uzdravil a po té upadl do jiného nebezpečí života.⁶⁰ Dále Tridentický koncil říká, že olej by měl být posvěcen od biskupa. Důvod pak, proč svěcení oleje je vyhrazeno biskupovi je ten, že účinkem pomazání má být plné uzdravení duše a tudíž svěcení oleje má být vykonáno od toho, kdo má plnou moc a to je biskup. Pokud ale není biskup přítomen, může olej posvětit i kněz.⁶¹

Po tridentském koncili se pak při udělování svátosti nemocných stále maže pět částí na lidském těle – jsou to smysly a někdy se připojovalo ještě i pomazání nohou. Používala se jedna modlitební formule, která se však přizpůsobovala právě mazanému místu.

Základní formule pak zní: „*Skrze toto svaté pomazání a pro své přelaskavé milosrdenství ať ti Pán odpustí vše, čímkoli ses provinil zrakem, sluchem, čichem, řečí, dotykem, případně při mazání nohou i chůzí.*“ Amen.⁶²

Druhý Vatikánský koncil, který probíhal v letech 1962 – 1965, pak ještě podstatněji vymezuje a definuje svátost pomazání nemocných. Jednalo se zde především o změnu názvu svátosti. Od 12. století, kdy se začala svátost označovat jako poslední pomazání, byl tento název používán až doposud. Na sněmu pak byl přijat název „pomazání nemocných“.

K této změně došlo na základě toho, že lid velmi často tuto svátost odkládal na poslední chvíli svého života, neboť z názvu vyznívalo, že jde o svátost odchodu na věčnost, což ovšem odporovalo samé podstatě této svátosti. Vždyť přece Kristus neustanovil svátost k tomu, aby lid děsil, ale naopak, aby ho posiloval.⁶³

⁵⁸ Srov. KOCH, G., *Lexikon der katholischen Dogmatik*, s. 331.

⁵⁹ Srov. ŽÁK, F., *Soustavná katolická věrouka pro lid*, s.542

⁶⁰ Srov. *Agedna Moravské církevní provincie*, s. 82.

⁶¹ Srov. ŽÁK, F., *Soustavná katolická věrouka pro lid*, s.547

⁶² Srov. *Agedna Moravské církevní provincie*, s. 85-86.

⁶³ Srov. POLC, J. V., *Posvátná liturgie*, s. 259.

Podle biblické zprávy, stejně jako podle svědectví tradice se ve svátosti pomazání nemocných nejedná o svátost, která by připravovala na smrt, ale jde spíše o službu tělesnému a duševnímu zotavení a posílení. Stejně totiž jako každá jiná svátost, tak i svátost pomazání nemocných staví nemocného do blízkosti Pána a zajišťuje mu tak jeho pomoc a lásku. Zakoušení blízkosti Boha, dává nemocnému posilu ve víře a naději. Chrání ho také před malomyslností a zoufalstvím, které na nemocného může doléhat a obdarovává ho svým pokojem a mírností.⁶⁴

Na druhém vatikánském sněmu se také jednalo o možnosti přijmout pomazání nemocných i před vážným chirurgickým zákrokem, což dříve možné nebylo, neboť podle Tridentského koncilu byla svátost udělována jen těm, kteří byli nebezpečně nemocní.

Mnoho Otců se také velmi přimlouvalo za zjednodušení způsobu udělování nemocných. Žádali o snížení počtu mazání a to pouze na čelo a na ruce, nebo pak jen jediné mazání a to na čele. Odkaz na změnu ritu týkající se přijetí svátosti můžeme také najít v konstituci Sacrosanctum Concilium v článku číslo 75.⁶⁵

Další věc, která prošla úpravou a o které se jednalo, se týkala opakovaného přijetí svátosti nemocných. Jednalo se o tom, zda je vůbec možné tuto svátost opakovat a jestli ano, tak za jakých podmínek. Otcové dospěli k závěru, že pomazání nemocných je možné v nemoci opakovat v případě, že dojde ke zhoršení stavu.⁶⁶

Na sněmu se také mění pohled na nemocného člověka, kdy se přihlíží ke zdraví celé osoby. Přihlíží se jak k potřebám duchovním, tak i hmotným. Církev ve svých modlitbách prosí za občerstvení pro ducha, ale také za úlevu tělesnou.

V nemoci je více vnímán kristologický pohled. Stále totiž máme být ochotni doplnit na svém těle to, co zbývá ještě vytrpět do plné míry Kristových

⁶⁴ Srov. ADAM, A., *Liturgika, křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 246-247.

⁶⁵ „Počet jednotlivých mazání se má přizpůsobit okolnostem. Modlitby, které patří k obřadu pomazání nemocných, ať jsou upraveny tak, aby odpovídaly různým situacím nemocných, kteří přijímají tuto svátost.“ (SC 75; *Dokumenty II vatikánského koncilu*, s. 154)

⁶⁶ Srov. POLC, J. V., *Posvátná liturgie*, s. 259-261.

útrap, jak o tom píše svatý Pavel v listě Kolosanům.⁶⁷ Pomazání nemocných je také nyní možné udělovat v rámci společné slavnosti (např. ve spojení se mší svatou) většímu počtu nemocných.

Na druhém vatikánském koncilu byl také požadavek, aby svátost pomazání nemocných dostala novou podobu, nový řád. Požadavku bylo vyhověno a závěr najdeme v dokumentu Sacrosanctum concilium v článku číslo 74.⁶⁸

Aby byla ještě lépe vyjádřena povaha a účinek svátosti, vydal v roce 1972 papež Pavel VI. apoštolskou konstituci s názvem Sacram Unctionem infirmorum, ve které stanovuje novou svátostnou formuli s odvoláním se na list Jakubův, a potvrzuje také nově upravené Obřady pomazání nemocných.

Při udělování svátosti je pomazáno jen čelo, jako sídlo myšlení a ruce, jako sídlo jednání. Tato dvě místa však zahrnují celou osobu. Nová svátostná formule pak zní. „*Skrze toto svaté pomazání, ať ti Pán pro své milosrdenství pomůže milostí Ducha svatého. Ať tě vysvobodí z hříchů, ať tě zachrání a posilní.*“⁶⁹

Z toho, co je zde napsané můžeme vnímat, že Bůh i nadále působí ve své církvi. On stále ve svátosti navštěvuje nemocné, bere na sebe všechny naše slabosti a nemoci, jak to můžeme číst například v knize Izaiáš. „Byly to však naše nemoci, jež nesl, naše bolesti na sebe vzal.“ (Iz 53,4)

⁶⁷ Srov. GIGLIONI, P., *Svátosti Krista a církve*, s. 135.

⁶⁸ „Vedle obřadů pro oddělené udělování pomazání nemocných a viatika, ať je vytvořen souvislý řád, podle kterého se pomazání nemocnému udělí po zpovědi a před přijetím viatika.“ (SC74; *Dokumenty II vatikánského koncilu*, s. 154)

⁶⁹ KKC 1513.

Pro větší přehlednost a názornost, jak se vlastně svátost nemocných vyvíjela, nabízím tuto tabulku.⁷⁰

Církevní dokument	Komu je svátost určena	Kdo svátost uděluje	Účinek svátosti
Dopis Inecence I. z roku 416	Nemocný (ne kající)	Žehnání oleje biskupem, udělování skrze kněze, laiky i samotné nemocné	Překonání tísně nemoci
Florentský koncil - 1439	Umírající	Žehnání oleje biskupem, udělování jen skrze kněze	Uzdravování duše, případně i těla
Tridentský koncil	Nebezpečně nemocný	Žehnání oleje biskupem, udělování jen skrze kněze	Milost Ducha svatého na sejmutí hříchů a následků hříchů, duchovní vzpruha k důvěře v Boha a případně tělesné uzdravení
Vatikanum II a apoštolská konstituce Pavla VI. z roku 1972	Nebezpečně nemocný a oslabený (i více adresátů společně)	Žehnání oleje biskupem, v případě nouze i knězem, udělování skrze kněze	Spojení s Kristem a církví k celistvě lidskému napřímení a spáse a pro blaho církve silou Ducha Svatého a na přímělu církve - případně odpuštění hříchů

⁷⁰ KOCH, G., *Lexikon der katholischen Dogmatik*, s. 332.

3 SOUČASNÉ SLAVENÍ

V této kapitole bych se chtěla věnovat liturgickému slavení pomazání nemocných tak, jak se slaví v době po druhém vatikánském koncilu, tudíž v současné době.⁷¹ Katechismus jasně potvrzuje, že není jedno, jak se svátost slaví, slavení na venek totiž vyjadřuje milost udělované svátosti. To znamená, že liturgický obřad nám řekne o milosti, kterou svátost přináší, proto má smysl jej studovat. Jeho prožití nás vede k setkání s Kristem, který je v něm přítomen. Liturgie je jako samotné tělo Kristovo, které nás uvádí do Boží přítomnosti.⁷² Neboť, „jsou-li svátosti důstojně slaveny ve víře, udělují milost, jejímž jsou znamením.“⁷³ Svátost pomazání nemocných není mezi ostatními šesti svátostmi vůbec druhořadou nebo okrajovou svátostí, ale sehrává svou jedinečnou roli v životě věřícího. Proto „svátostí pomazání nemocných a modlitbou kněží doporučuje celá církev své nemocné trpícím a oslavenému Pánu, aby jim ulehčil a zachránil je.“⁷⁴

3.1 Teologie pomazání nemocných v liturgické knize

V liturgické knize s názvem *Obřady pomazání nemocných*, je zamyšlení nad otázkou nemoci, a je zde i snaha nám ukázat, jaký význam má právě nemoc v tajemství spásy.

⁷¹ Ambros říká: „Udílení svátosti je dnes chápáno jako okamžik milosti, který vstupuje tajemným způsobem (rituálem) do profánního světa člověka. Svátostná milost je kvalita, která je dána člověku navíc.“ (AMBROS, P., *Teologicky milovat církev*, s. 148)

⁷² Např. Kdo vidí mne, vidí Otce (Srov. Jan 14, 9).

⁷³ KKC 1127.

⁷⁴ KKC 1499.

To, co pro člověka bylo vždycky největší potíží a co nejvíce trápilo jeho svědomí, byla právě přítomnost nemoci a bolesti. Ti však, kdo vyznávají křesťanskou víru, i přesto, že prožívají totéž co nevěřící, přece jen ve světle víry chápou hlouběji tajemství bolesti a statečně ji snášejí. Vědí totiž z Kristových slov, co nemoc znamená a taky jaký má význam nejen pro jejich spásu, ale i pro spásu celého světa. Vědí také, že je miluje tentýž Kristus, který během svého pozemského života často nemocné navštěvoval a uzdravoval.⁷⁵

Nemoc člověka, může být doprovázena různým neklidem, úzkostí, pokušením, ochablostí ve víře, výčitkami. Aby člověk při tom všem neklesal na mysli a aby nebyl stísněn úzkostí a v pokušení, aby neochabovala jeho víra, potřebuje zvláštní Boží milost. Do všech těchto těžkých chvil tedy přichází Kristus k nemocnému se svátostným pomazáním, aby tak posílil věřící v zápase s nemocí. Kristus skrze církve uděluje svátost, která dává nemocnému milost Ducha Svatého. Udělení svátosti nemocných také posiluje v člověku důvěru v Boha a dává mu sílu statečně snášet nejen utrpení, ale také proti němu bojovat.

Svatý Jakub nám také ve svém listu říká, že víra zachrání nemocného: „Modlitba víry zachrání nemocného“ (Jak 4, 15). Proto modlitba, která pomazání nemocných doprovází, má být s vírou spojena. Svoji účinnost totiž svátost čerpá z víry, neboť ona nám připomíná jednak Kristovu smrt a zmrtvýchvstání, ale také nám pomáhá otvírat pohled k budoucímu království.

Aby mohla být při pomazání nemocných udělena svátostná milost, je třeba, aby se svátost slavila. Důležitá je příprava.⁷⁶ Nejprve je třeba, aby ten, kdo má svátost přijmout, byl obeznámen s tím, co svátost obsahuje a jak se uděluje. Předpokladem pro přijetí této svátosti je postoj víry. Když se k těmto dvěma předpokladům přidruží ještě důstojné udělení této svátosti knězem, pak může být řeč o opravdovém slavení této svátosti.

Samotné slavení pak spočívá ve vkládání rukou toho, kdo pomazání nemocných uděluje. A to buď biskup, nebo kněz. Po vkládání rukou následuje

⁷⁵ Srov. *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*, s. 12.

⁷⁶ Stejně, jako se člověk v životě připravuje na velké události, na různé oslavy a jiné věci, je žádoucí, aby se připravil i na slavnost udělení pomazání nemocných.

modlitba, která má být spojena právě s vírou. Nemocný je potom pomazán olejem, který byl předem posvěcen modlitbou biskupa.⁷⁷

Svátost nemocných po úpravě druhého vatikánského koncilu může být udělována všem, kteří nebezpečně chřadnou nemocí nebo stářím. Pokud člověk svátost přijme a uleví se mu, ale za nějaký čas se mu zase přitíží, může svátost přijmout znovu. Stejně tak nemocný, kterému se nemoc zhoršila, může svátost přijmout opakovaně.

Starý člověk může přijmout pomazání nemocných i přesto, že na něm není viditelně znát nějaká nemoc. Pokud má člověk podstoupit chirurgický výkon, může mu být svátost udělena v případě, že příčinou operace je nebezpečné onemocnění.

Co se týká udělování svátosti dětem, tak je možné svátost udělit, pokud je dítě schopné pochopit, že mu svátost přináší posilu. Svátost nemocných může přijmout i člověk, který ztratil užívání rozumu, ale který by při plném vědomí o svátost nemocných alespoň nepřímo požádal.

Pokud nastane situace, že kněz je zavolán k nemocnému a on před příchodem kněze zemře, měl by se kněz pomodlit, aby dotyčnému Bůh odpustil hřích a aby ho přijal do svého království. Jestliže si však kněz není jist smrtí, může být svátost udělena podmíněčně. Svátost nemocných se však nikdy neuděluje těm, o kterých je známo, že setrvávají zatvrzele v těžkém hříchu.

Každý věřící člověk by měl být poučen o tom, že pokud splňuje podmínky přijetí svátosti nemocných, měl by o ni sám požádat a neměl by to odkládat na pozdější dobu.

3.2 Příprava na přijetí svátosti

Jak říká Giglioni ve své knize Svátosti Krista a církve, je důležitá katecheze a to jak individuální, tak i veřejná. Katecheze by se měla týkat nejen

⁷⁷ Srov. *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*, s. 13.

osob nemocných a starých, ale je potřebné provádět katechezi také mezi těmi, kdo nemocným slouží nebo jsou jim nablízku. Neboť pokud nebudeme věřícím vštěpovat důležitost této svátosti, jen velmi těžko se nám podaří překonat zvyk odkládat přijetí svátosti nemocných na úplný konec života.⁷⁸

Prvním a velmi důležitým bodem katecheze je připomínat lidem, že svátost nemocných není pro umírající a její přijetí se neodkládá na konec života, ale jde o svátost nemocných, která se má přijmout během nemoci a má být pro nemocného posilou. Do lidského povědomí je třeba také vnést, že svátost nemocných má dopomoci nejen ke zdraví tělesnému, ale především k úplné spáse. Důležitým bodem katecheze je potřeba zdůraznit, že při slavení pomazání nemocných se nejedná o žádnou magii, ale že jde o svátost víry. A protože víra bývá prožívána ve společenství církve, je také dobré poukázat na to, že i tato svátost je svátostí celého společenství a ne jen jednotlivce. Církev jako společenství totiž nemocného doporučuje Pánu. Je proto vhodné, aby se svátost pomazání nemocných slavila společně a to buď během mše svaté v kostele, nebo v domě nemocného, kde jsou přítomni členové rodin nebo ošetřovatelé. Katecheze by také měla zdůraznit to, že se jedná o svátost, která probouzí naději a posiluje víru v Krista.⁷⁹

To co je zde uvedeno výše, se jedná spíše přípravy vzdálené. Na uvedené skutečnosti pak navazuje příprava bezprostřední, která spočívá v prohloubení víry a důvěry v Boha. Pokud to zdravotní stav nemocného dovoluje, je vhodné a také se doporučuje, aby před přijetím svátosti nemocných člověk přijal svátost smíření. Pokud je člověk na svátost smíření dobře připraven a vykoná-li dobře zpověď, přináší mu to vnitřní úlevu a klid, a tím také napomáhá k léčení těla.

⁷⁸ Srov. GIGLIONI, P., *Svátosti Krista a církve*, s. 146.

⁷⁹ Srov. Tamtéž, s. 146-147.

3.3 Současná liturgie

Jak můžeme vidět v Písmu svatém, měl Ježíš během svého veřejného působení velkou starost o nemocné. Uzdravoval mnohé nemocné a to jak na těle, tak i na duši. Později tuto svoji moc uzdravovat dává také apoštolům a dále pak všem jejich nástupcům.

Současné slavení svátosti pomazání nemocných se řídí příkazy Druhého vatikánského koncilu. V roce 1972 byl vydán nový obřad svátosti nemocných a v roce 1974 bylo schváleno i jeho české znění. K obřadům byla též vydána kniha s názvem „Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné.“ Struktura udílení pomazání nemocných je podobná jako u mše a jiných svátostí. Projdeme nyní podle ní celým obřadem.

3.3.1 Úvodní obřady

Náleží do nich pozdravení. Uzná-li to kněz za vhodné, může nemocného a místnost pokropit svěcenou vodou, neboť voda není jen očišťujícím, ale i oživujícím živlem a pro křesťana navíc připomínkou jeho křtu. Dále pak osloví nemocného i ostatní přítomné. Potom, pokud se při obřadu nekoná svátost smíření, vyzve kněz nemocného i ostatní přítomné, aby vzbudili úkon kajícího, kněz pak vyznání uzavře prosbou za odpuštění.

3.3.2 Bohoslužba slova

Čtení z Písma svatého, čte se buď perikopa od Matouše 8,5-10.13 a nebo jiná volitelná čtení. Po čtení může být i homilie. Co se týká proseb, mohou následovat hned po čtení a homilii, a nebo mohou být zařazeny až za pomazání nemocného. Prosby by se měly týkat v první řadě nemocného, ale mohou se vztahovat i na ty, kdo se o nemocného starají.

3.3.3 Svátostný ritus

Je možné rozdělit ještě na další tři části. Přípravné obřady, do kterých patří vkládání rukou kněze nad hlavou nemocného a tichá modlitba. Vkládání rukou při udělování pomazání nemocných má již svůj předobraz u Ježíše a také u apoštolů. Potom kněz pronáší děkovnou modlitbu nad olejem, pokud je posvěcen, pokud olej posvěcen není, světí olej kněz, a pronáší tuto modlitbu. „*Bože, Otče veškeré útěchy, v tobě nacházejí nemocní útěchu a zdraví skrze tvého Syna. Shlédni na naši víru a vyslyš naše prosby: Sešli nám z nebe Utěšitele, svého Svatého Ducha, a požehnej tento olej pro naše nemocné. Kéž podle tvé vůle užíváme tohoto oleje k mazání nemocných, abys jim dal zdraví těla i duše, abys utišil jejich bolest, v slabosti je posilnil, vyléčil jejich nemoc. Ať je pro nás tvůj svatý olej, Bože, znamením tvé milosti a tvého požehnání ve jménu našeho Pána, Ježíše Krista, neboť on s tebou žije a kraluje na věk věků. Amen.*“⁸⁰

Do centrálního ritu patří svátostné pomazání, kdy kněz vezme posvěcený olej a nemocného maže na čele a na ruku. Při mazání pronáší modlitební formuli, která zní: „*Skrze toto svaté pomazání ať ti Pán pro své milosrdenství pomůže milostí Ducha Svatého. Amen Ať tě vysvobodí z hříchů, ať tě zachrání a posilní. Amen*“ a to pouze jedenkrát. Nové je na této formulaci zdůraznění Ducha svatého, který se ostatně, jak si můžeme všimnout, vyskytuje už v žehnání oleje nemocných.

Následné obřady, pak zahrnují závěrečnou modlitbu, kterou pronáší kněz hned po pomazání nemocného a která ještě nepatří k závěrečným obřadům. Tato modlitba shrnuje vyprošované účinky svátosti a zdůrazňuje tak základní smysl udělované svátosti. Rituál pak obsahuje více variant modlitby a to vzhledem k rozličným situacím nemocného.

⁸⁰ *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*, s. 41.

3.3.4 Závěrečné obřady

Závěrečné obřady, pak zahrnují modlitbu Otče náš a závěrečné požehnání. Po závěrečné modlitbě vyzve kněz nemocného i ostatní přítomné, aby se společně pomodlili modlitbu Páně. Někdy může být po modlitbě Otče náš, ještě podáno nemocnému svaté přijímání. Celý obřad pak kněz ukončí požehnáním.⁸¹

Jak již bylo zmíněno dříve, umožňuje Druhý vatikánský koncil také slavení pomazání nemocných při mši svaté. Dříve tato možnost nebyla. Mši svatou je možné sloužit nejen v kostele, ale se souhlasem biskupa je možné ji sloužit i v bytě nemocného.

Nemocný může přijmout stejně jako ostatní přítomní svaté přijímání pod obojí způsobou. Nový obřad také připouští, aby bylo pomazání nemocných udělováno většímu počtu nemocných současně. Hromadné udělování by však měl posoudit biskup, který by také měl určit kněze, který obřad povede.⁸²

4 ZNAMENÍ

V této kapitole se dostávám k nejdůležitější části celé práce. Symboly, které jsou součástí liturgie, a kterým bude věnována pozornost, mohou přispět k plnějšímu pochopení rozměru slavení svátosti pomazání nemocných. Zkoumáme je právě proto, že hledáme symboliku a vyjádření posily ve slavení této svátosti. Jak totiž napovídá sama definice, vnější symboly naznačují to, co se v rovině milosti odehrává.

Definice svátosti totiž říká, že jde o viditelná znamení, neviditelné Boží milosti. Z dané definice můžeme pak vidět, že svátostný obřad slavení svátosti pomazání nemocných nebo i jiných svátostí, není jen obřadem, který by byl

⁸¹ Srov. ADAM, A., *Liturgika, křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 250-254.

⁸² Srov. POKORNÝ, L., *Světlo svátosti a času*, s. 59.

zahalen nějakým závojem, který by zahaloval mysterium, ale bez spojitosti s ním. Je tomu přesně naopak. Bůh je ten, který používá symbolického jednání člověka, aby tak v něm realizoval dílo spásy.⁸³

Neboť „Kristus je stále přítomen ve své církvi, především v liturgických úkonech. Je přítomen svou mocí ve svátostech. Neboť jak říká Lev Veliký: „Co bylo na Kristu viditelné, to přešlo do svátostí“.⁸⁴ Je přítomen ve svém slově: to mluví On, když se v církvi předčítá Písmo svaté. „V liturgii jsou znamení, která lze vnímat smysly. Tato znamení značí posvěcení člověka a způsobem každému z těchto znamení vlastním je uskutečňuje.“⁸⁵

Život člověka je obklopen množstvím nejrůznějších symbolů, které smyslově vnímáme a díky kterým jsme také schopni komunikovat. I v běžné lidské komunikaci se neobejdeme bez pomoci znamení. Slova, která používáme, jsou vlastně znameními toho, co si vnitřně myslíme a prožíváme. Podobně je tomu i s gestem. A tak stejně jako v běžném životě používáme symbolů a gest, ne jinak je tomu i v životě náboženském a především v komunikaci s Bohem, kde právě využíváme schopností symbolů a gest, abychom vytvořili společenství.⁸⁶

4.1 Gesta

Antonio Donghi v jedné své knize říká: „Slova a gesta božské liturgie, vzata ze základních a všeobecných lidských zkušeností, nabývají svůj plný význam a plnou účinnost právě ve vztahu k dějinám spásy. Liturgie je jejich památkou.“⁸⁷ Jak si tedy můžeme povšimnout, gesta nejsou ničím zvláštním. Jsou to běžné, téměř každodenní pohyby, které vykonáváme a které zpravidla něco vyjadřují.

⁸³Srov. KUNETKA, F., *Svátosti dary Slova, které se stalo tělem*, s. 18.

⁸⁴ LEV VELIKÝ, PL 54, 398A.

⁸⁵ SC 7; *Dokumenty II vatikánského koncilu*, s. 136.

⁸⁶ Srov. KUNETKA, F., *Svátosti dary Slova, které se stalo tělem*, s. 17.

⁸⁷ DONGHI, A., *Gesta a slova*, s. 4.

Stejně jako i dnes se při udělování svátosti nemocných používá různých gest a symbolů, nebylo tomu ani jinak v době Ježíšově. I On používal různá viditelná znamení, jimiž jsou např. dotek, vkládání rukou, použití sliny a jiné.

4.1.1 Vkládání rukou

V Matoušově evangeliu si můžeme všimnout, že Ježíš sám se dotýká nemocných částí člověka a v modlitbě prosí o uzdravení. „Dotkl se tedy jejich očí a řekl: „Podle vaší víry se vám staň“ (Mt 9,29).

V evangeliích si také můžeme všimnout, že když Ježíš uzdravuje, používá viditelné gesto nebo-li znamení, které může někdy být doprovázeno také slovem. V takovém případě bychom mohli mluvit o znamení slyšitelném.

Při udělování různých svátostí, používá církev jako vnější znamení právě vkládání rukou, které symbolizují Boží moc, kterou Bůh skrze dar Ducha svatého sděluje svým služebníkům. Ne jinak je tomu i při udělování svátosti pomazání nemocných.

V přípravných obřadech slavnostního ritu udělování pomazání nemocných kněz vkládá ruce na hlavu nemocného a tiše se modlí. Skrze tichou modlitbu kněze a skrze jeho vložené ruce sesílá Bůh na nemocného svého Ducha a vlévá do duše nemocného naději. Toto gesto vztažených rukou nad nemocným také symbolizuje vylití síly, moci, milosti, ale je také znamením pomoci, uzdravení a odpuštění.⁸⁸

Úkon vkládání rukou je také znamením vyvolení a uschopnění ke zvláštní službě pro Boží království, jak tomu bylo ve Starém zákoně například při udělování požehnání nebo vyvolení za kněze či krále. Snad by se mohlo na první pohled zdát, že při pomazání nemocných přece nejde o žádné vyvolení, jako je tomu například u jiných svátostí, jimiž je křest nebo svěcení. Přesto i zde platí slova o vyvolení. Při vládání rukou je totiž nemocný vyvolen k tomu, aby statečně a trpělivě snášel svoji nemoc a tak napodoboval Krista.

⁸⁸ Srov. ADAM, A., *Liturgika křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 252.

Stejně jako se Kristus při uzdravování dotýkal nemocných, tak se nyní skrze vložené ruce kněze dotýká On sám našich nemocných. Kněz je zde jen prostředníkem mezi nemocným člověkem a Bohem.

4.1.2 Mazání olejem

Jak už je zmíněno v první kapitole, již ve Starém zákoně znamenalo gesto pomazání olejem, podobně jako vkládání rukou, vyvolení člověka Bohem. Pomazání olejem samo dávalo sílu a energii a tak uschopňovalo člověka k tomu, aby mohl splnit svěřené poslání.

Tekutá směs, jakou olej je, prosakuje totiž z vnějšku do nitra lidského těla. Vzniká tak teplo, které dává výborné podmínky svalstvu, aby bylo plně poddajné pro příkaz vůle. Pomazání olejem jako znamení dává člověku schopnost, aby byl učenlivý pro Boží působení. Kristus sám byl Otcem pomazán, aby byl poddajný Otcově vůli a měl sílu až do konce dovést poslání, které mu Otec svěřil. Svátostné pomazání pak člověku připomíná, že má být připraven pro Boha. Má také důvěřovat v Boží účinnou pomoc, která proniká celého člověka.⁸⁹

Mazání posvěceným olejem je při udělování svátosti nemocných centrálním ritem. Kněz maže nemocného na čele i na rukou a přitom se modlí.

„Skrze toto svaté pomazání ať ti Pán pro své milosrdenství pomůže milostí Ducha Svatého. Amen. Ať tě vysvobodí z hříchů, ať tě zachrání a posilní. Amen.“⁹⁰

Podobně jako vkládání rukou, tak i mazání olejem posiluje člověka a spojuje ho s Kristem. V pomazání olejem můžeme vidět především posilu pro vnitřní uzdravení. V modlitbě je vyprošován Duch Svatý, který nemocnému vlévá sílu, aby byl schopný snášet těžkosti spojené s nemocí. Neboť jak je uvedeno výše, nemoc může být doprovázena různým neklidem, pokušením, ochablostí ve víře nebo i výčitkami. V tom všem je nám Duch Svatý skrze pomazání olejem nablízku a nabízí nám svoji pomoc, abychom mohli i v těžkých chvílích důvěřovat v Boží pomoc.

⁸⁹Srov. DONGHI, A., *Gesta a slova*, s. 65-66.

⁹⁰ *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*, s. 43.

V pomazání olejem je také možné vidět spojitost se křtem, kde je prováděno mazání na prsou, což dává člověku sílu vysmeknout se z rukou ďábla. Obdobně je tomu i se svátostí pomazání nemocných, kdy nemocný skrze mazání olejem a modlitbu dostává sílu, aby obstál v těžkých bojích, které v průběhu nemoci přicházejí.

4.2 Modlitby

Všechny modlitby, které jsou během liturgie pomazání nemocných pronášeny, jsou nutně spojeny s vírou. Neboť jak říká Karel Rahner v jedné své knize, modlitba víry je v pomazání nemocných účinným slovem milosti, které Bůh vyslovuje v církvi skrze svého Syna.⁹¹

V liturgii používáme různé modlitby, jimiž se církev přimlouvá za nemocné. První z nich je modlitba nad olejem, dále jsou to modlitby za nemocné a pak je také modlitba obsažena v četbě Písma svatého.

4.2.1 Žehnání oleje

V historické části, kde se mluví o vývoji svátosti pomazání nemocných, je zmíněno, že svěcení oleje bylo od konce 6. století směřováno na Zelený čtvrtek, kde jej světil biskup při Missa chrismatis. Modlitba žehnání, kterou biskup říká zní:

„Bože, Otče veškeré útěchy, v tobě nacházejí nemocní útěchu a zdraví skrze tvého Syna. Shlédni na naši víru a vyslyš naše prosby: Sešli nám z nebe Utěšitele, svého Svatého Ducha, a požehnej tento olej pro naše nemocné. Kéž podle tvé vůle užíváme tohoto oleje k mazání nemocných, abys jim dal zdraví těla i duše, abys utišil jejich bolest, v slabosti je posilnil, vyléčil jejich nemoc. Ať je pro nás tvůj svatý olej, Bože, znamením tvé milosti a tvého požehnání ve jménu

⁹¹ Srov. RAHNER, K., *O svátostech v církvi*, s. 109.

*našeho Pána, Ježíše Krista. Neboť on s tebou žije a kraluje na věky věků. Amen.*⁹²

František Kunetka ve své knize Úvod do liturgie svátostí uvádí tento překlad modlitby:

„Bože, Otče veškeré útěchy. Tys poslal svého Syna, aby v něm nemocní nacházeli posilu a zdraví.

Shlédni na naši víru a vyslyš naše prosby: Sešli nám z nebe Svatého Ducha, Utěšitele: aby se tento olej, plod olivového stromu, stal pro nás znamením tvého požehnání, a naše nemocné, kteří jím budou mazáni, posiluj v jejich slabostech, zmírní jejich bolesti a uděl jim zdraví duše i těla.

*Skrze Krista, našeho Pána. Amen.*⁹³

V uvedené modlitbě hned v úvodu nacházíme slova, jimiž se biskup obrací na Boha Otce jako zdroj veškeré útěchy, ale také zdroj veškeré síly a posily. Bůh je ten, od něhož člověk dostává sílu snášet svoji nemoc a nepropadat zoufalství, i když všechno ostatní se hroučí. Je zde také připomínáno, že je to právě Bůh, který nám poslal svého Syna Ježíše, aby nemocní skrze něho získali posilu v těžké nemoci. A že skrze Ježíše lidé opravdu nacházeli uzdravení ze svých nemocí, můžeme vidět na příbězích, které nám zanechali evangelisté. Podobně jako u svatého Jakuba, tak i zde je nutným předpokladem víra. Aby Bůh mohl k člověku přijít a uzdravit ho, je nutné, aby člověk věřil, že Bůh je skutečně mocný a že u něho není nic nemožné.

V další části si můžeme všimnout, že je v modlitbě též prosba o Ducha Svatého, který je zde nazýván jako Utěšitel. Prosba o Ducha Svatého je také součástí tiché modlitby, která probíhá při vkládání rukou.

Požehnaný olej se tak stává viditelným znamením síly pro toho, kdo jím bude pomazán. Stejnou modlitbu, kterou se modlí nad olejem biskup, pronáší i kněz, který používá olej, jež nebyl požehnan na Zelený čtvrtek. Pokud se při udělování svátosti nemocných používá olej již požehnaný, modlí se nad ním kněz

⁹² Římský pontifikál, s. 649.

⁹³ *Ordo benedicendi oleum catechumenorum et infirmorum et conficiendi chrisma*, s. 11-12. Citováno dle: KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 236.

ještě děkovnou modlitbu, tzv. eulogickou, která má anamneticko – epikletický charakter⁹⁴ a která zní:

„Požehnaný jsi, Bože, všemohoucí Otče; tys poslal na svět svého Syna pro nás a pro naši spásu.

Odpověď lidu:

Požehnaný jsi, Bože, na věky.

Požehnaný jsi, Bože, jednorozený Synu; ty ses stal člověkem, abys léčil naše slabosti.

Odpověď lidu:

Požehnaný jsi, Bože, na věky.

Požehnaný jsi, Bože, Duchu Svatý, Utěšiteli; ty nám dáváš sílu, abychom snášeli utrpení.

Odpověď lidu:

Požehnaný jsi, Bože, na věky.

Bože, tvůj služebník přijme s vírou svátost nemocných; prosíme tě: ať ho pomazání tímto olejem posilní a uleví mu v bolestech.

Skrze Krista, našeho Pána. Amen.“⁹⁵

Jak vidíme, je do této děkovné modlitby zapojeno i společenství, které spolu s nemocných tuto svátost slaví. Jak už totiž bylo uvedeno dříve, je udělování svátosti nemocných posilou nejen pro nemocného, ale i pro všechny, kdo o nemocného pečují nebo jsou v jeho blízkosti.

4.2.2 Modlitby za nemocné

Ať už jednotlivec nebo celé církevní společenství často prosí za nemocné lidi. Vyprošuje jim u Boha milost, aby dokázali snášet útrapy, jež jsou s nemocí

⁹⁴ Srov. RICHTER, K., *Liturgie a život*, s. 220.

⁹⁵ *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*, s. 42.

spojeny, aby také měli sílu svoje utrpení spojit s utrpením Kristovým. Při liturgii pomazání nemocných se pak modlitby mohou rozdělit do tří oddílů, mezi něž patří modlitby přípravné (přímluvy), dále modlitby doprovodné a poslední jsou modlitby vlastní.

Vlastní formule, která se používá v centrálním ritu slavení pomazání nemocných a v níž kněz především vyprošuje nemocnému posilu pro jeho těžké období nemoci, je uvedena v kapitole s názvem mazání olejem, neboť je pronášena právě při pomazání čela a dlaní.

Modlitby přípravné čili přímluvy, se nacházejí při slavení pomazání nemocných v úvodní části obřadu, a to hned po četbě s Písma svatého, takže nám uzavírají okruh bohoslužby slova. Přímluvy neboli prosby jsou uvedeny v knize s názvem Obřady pomazání nemocných, ale mohou se volit i vhodné vlastní přímluvy. V těchto přímluvách jsou zahrnuty jak prosby za nemocného, tak i za ty, kdo se o nemocné starají. Opět je zde vyprošována Boží posila pro nemocného.

Modlitby doprovodné jsou též uvedeny v Obřadech pomazání nemocných a modlí se je kněz po udělení této svátosti. I zde je pamatováno na více situací, kdy se člověk může nacházet v nebezpečí života, a proto církve i zde uvádí několik možných variant, které by co nejlépe vystihovaly situaci nemocného a nemocný aby ve vhodné modlitbě nacházel posilu.

Ze všeobecných modliteb je možné uvést například:

„Pane Ježíši Kriste, náš Vykupiteli, tys uzdravoval nemocné; pohlédni na svého nemocného služebníka, který od tebe s důvěrou očekává uzdravení duše i těla. V tvém jménu ho mažeme svatým olejem: dej mu svěžest a sílu, aby překonal nemoc a s tvou pomocí nabyl dobré mysli. Povolal jsi ho k účasti na svém utrpení, posilni ho i v naději, že jeho bolesti mu budou k prospěchu. Neboť ty žiješ a kraluje na věky věků. Amen“.⁹⁶

V této modlitbě se kněz obrací na Ježíše Krista jako na našeho Vykupitele a toho, kdo sám za svého života uzdravoval nemocné. Vždyť kdo jiný by s nemocnými měl mít větší soucit než ten, jenž za nás položil svůj život. Od

⁹⁶ *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*, s. 43-44.

nemocného člověka se zde očekává jen důvěra, že Ježíš má moc uzdravit tělo i duši třeba jen svým pohledem. Pro člověka dnešní doby může být někdy těžké vzbudit víru v to, co nevidí, proto je zde připomínáno mazání svatým olejem, jež je viditelným znamením síly pro nemocného. Je zde také připomínáno, že pomazáním si nemocného člověka Bůh volí, aby měl podíl na utrpení, které pro nás podstoupil právě Ježíš Kristus. Spolu s vyvolením je zde prosba o posilu pro jeho naději, která často bývá v nemoci slabá.

Další doprovodnou modlitbou, jež se kněz modlí, je např. modlitba za nemocného, jež se nachází ve smrtelném zápase.

„Dobrotivý Otče, ty znáš každé hnutí dobré vůle, ty vždycky odpouštíš hříchy a nikdy neodpíráš svou milost tomu, kdo prosí; smiluj se nad svým služebníkem v této jeho rozhodující chvíli: svaté pomazání ať v něm působí, naše modlitba víry ať ho provází; ulehči mu v bolestech těla i duše, odpusť mu hříchy a posilni ho svou láskou.

Skrze Krista, tvého Syna, neboť on přemohl smrt, otevřel nám nebe a s tebou žije a kraluje na věky věků. Amen.“⁹⁷

Další doprovodnou modlitbou je modlitba za nemocného, který je sešlý věkem,⁹⁸ nebo je ve velkém nebezpečí smrti.⁹⁹ Na závěr doprovodných modliteb se ti, kdo přijali pomazání nemocných i všichni ostatní modlí modlitbu Páně.

Mezi modlitby vlastní můžeme zařadit všechny soukromé modlitby za nemocné, ať už se je lidé modlí buď z nějakého kancionálu nebo z jiné modlitební knihy, či se je modlí vlastními slovy. Modlit se za nemocného může člověk soukromě, i v církevním společenství.

⁹⁷ *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné, s. 45.*

⁹⁸ *„Pohlední, Bože, na svého služebníka zesláblého stářím a vyslyš jeho prosbu, aby svatým pomazáním dosáhl zdraví těla i duše: ať ho tvůj Duch Svatý posílí ve víře a upevní v naději, aby dával všem příklad trpělivosti, aby byl dobré mysli, a tak svědčil o tvé lásce. Skrze Krista, našeho Pána. Amen.“ (Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné, s. 44)*

⁹⁹ *„Pane Ježíši, Vykupiteli všech lidí, při svém utrpení jsi nesl naše bolesti a vzal na sebe naše nemoci; pokorně tě prosíme za našeho nemocného bratra, kterého jsi vykoupil: upevní jeho naději ve spásu a posilni ho na těle i na duši. Neboť ty žiješ a kraluješ na věky věků. Amen.“ (Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné, s. 44)*

4.2.3 Četba z Písma svatého

Četba z Písma svatého je součástí liturgického pomazání nemocných. Spolu s modlitbou přináší nemocnému posilu a naději v jeho těžké situaci. V úvodu obřadů pomazání nemocných se nachází bohoslužba slova, kde je čteno Písmo svaté. Kněz vybere vhodný úryvek a pak je přečte buď sám, nebo, jeli přítomen někdo z pečujících, může přečíst daný úryvek on.

Písmo svaté nabízí nemocnému mnoho duchovní posily. Zvláště v Novém zákoně se dočteme o tom, jak Pán Ježíš, když žil ještě na této zemi, uzdravoval nemocné, jak On sám je také často vyhledával a obvazoval jejich rány. Ježíš, Král králů a Pán pánů se sklání k nemocným, ubohým, k těm, kdo byli odstrčeni na okraj společnosti. Ježíš se neodvrací od žádné nemoci, byť by její projev byl sebehorší. Ba naopak. V Písmu svatém můžeme jasně vidět, že Ježíš sám se sklání k nemocnému. Nemá na to žádné sluhy, kterým by přikázal co mají udělat a sám by se jen díval. Ježíš sám obvazuje rány, dotýká se lidského utrpení svými rukama. I přesto, že je sám unavený a často i hladový, neodmítá nikoho, kdo za ním přichází a žádá pomoc.

V Písmu svatém se skrývá obrovská naděje pro všechny, kdo jsou nemocní. Vždyť to, co nám Písmo svaté na svých stránkách nabízí, není pouhou minulostí, něčím, co bylo kdysi a dnes už to není, ale je to Slovo, které je stále živé a které k nám neustále promlouvá. Zvláště nemocní mohou v Písmu svatém nacházet povzbuzení pro svoji těžkou situaci, mohou zde nacházet naději, že i oni sami jsou i dnes Bohem zvláště vyhledávaní a že i dnes se jich Ježíš touží dotknout a uzdravit je. Ježíš své uzdravení nabízí všem, je jen na nás, jestli ho přijmeme nebo ne. Stále platí onen jediný požadavek a tím je víra a naše důvěra, že to Bůh skutečně může a chce udělat. Podobně jako se Ježíš ptal slepého: „Co chceš, abych pro tebe udělal?“ (Lk 18,41), tak se ptá i nemocných lidí v dnešní době.

4.3 Slavení

Už sám název naznačuje, že se bude mluvit o něčem, co souvisí se společností, se zpěvem, s radostí. V běžném životě se člověk na slavnost těší. Je to doba, která nám umožňuje vyjít ze stereotypu. Nejinak tomu bývá i v církvi. Církev si připomíná v liturgii mnoho svátků a významných událostí, které společně slaví. I svátost pomazání nemocných můžeme zařadit mezi slavení. Nejde o pouze soukromou věc, přesto, že je udělována jednotlivci. Vytěžit to správné ovoce z této slavnosti mohou i všichni, kdo jsou přítomni liturgického slavení pomazání nemocných. Aby daná událost, která je hodna oslavy, více vynikla, je doporučeno, aby se slavila ve společenství a při liturgii, neboť v liturgii je Kristus přítomen, aby posvěcoval věřící a oslavoval tak Otce.¹⁰⁰

4.3.1 Společenství

V knize s názvem *Na ohnivém voze*, píše jeden mnich, jak společně s celou komunitou bratří slavili svátost pomazání nemocných, která byla udělována jednomu z jejich spolubratří.¹⁰¹

¹⁰⁰ Srov. RICHTER, K., *Liturgie a život*, s. 21.

¹⁰¹ „Toho posledního rána přijal pomazání nemocných. Den předtím ještě nic nenasvědčovalo tomu, že se přiblížil jeho konec, byl ale velmi slabý a otec opat usoudil, že je to dostatečný důvod, aby mu byla znovu udělena tato svátost. Bratru Theofanovi udělal návrh radost a k jejímu přijetí si vybral den svých narozenin. Považoval tento krok za stejně důležitý a prostý jako každodenní svaté přijímání a neměl z něj žádné obavy. tak jsme to vnímali i my. K modlitbě se kolem nemocného shromáždila celá komunita. Někteří bratři ho už dlouho neviděli. Přes všechnu bolest, kterou nám působila skutečnost, že se bratr Theofan doslova ztrácel před očima, měl tento obřad spíše slavnostní ráz. V pokoji jsme předem provedli generální úklid a do vázy dali sasanky. Po tercii jsme v procesí přišli na ošetřovnu. Modlitba začala hymnem, který měl bratr Theofan obzvlášť rád [...]. Po závěrečném *Salve Regina* mohli ti, kteří si to přáli, bratra Theofana obejmout (myslím, že z toho nebyl dvakrát nadšený, neboť i když se vždycky ke všem choval vstřícně, v projevech náklonnosti byl zdrženlivý). Bratři se pak vydali každý za svou práci a my jsme se opět vrátili k nezávaznému tónu naší každodenní komunikace. Bratr Theofan nás poslouchal, smál se, nebo jen přitakával nejrůznějším postřehům, ke kterým nemohl nic připojit.“ (OTEC SAMUEL, *Na ohnivém voze*, s. 81)

Každý člověk přirozeně zakouší touhu po společenství a po lásce. V nemoci někdy tato touha může být sice menší, přesto v člověku v hloubi jeho duše zůstává. Nemocný člověk netouží po hlučné společnosti nebo po společnosti lidí, kteří jen tak něco povídají, aby se náhodou neztrapnili tím, že nemají co říct. Nemocný a trpící člověk touží po společenství, kde by mohl zakusit porozumění, pochopení a získat tak opět vnitřní pokoj a sílu. Dnešní uspěchaný svět toto nedokáže. Avšak tato vnitřní touha člověka může být uspokojena právě slavením svátosti pomazání nemocných. Kniha Úvod do liturgie svátostí říká, že při slavení svátosti má celé společenství zakoušet jednotu, kterou působí Duch svatý.¹⁰²

Je to i přáním II. Vatikánského koncilu, aby se svátost pomazání nemocných slavila ve společenství. Odkazuje na to také Sacrosanctum concilium.¹⁰³ Katechismus katolické církve k tomu dodává, že pomazání nemocných, stejně jako i ostatní svátosti, je slavením liturgie ve společenství. Je už potom jedno, jestli se slavení koná v rodině, v nemocnici nebo v kostele, pro jednoho nemocného nebo pro celou skupinu nemocných.¹⁰⁴

Michael Kunzler ve své knize říká, že pomazání nemocných by se mělo udělovat během společné slavnosti nejen proto, aby svým výrazem „poslední pomazání“, přestalo nahánět hrůzu, ale především pro začlenění této slavnosti do liturgického života obce, aby se tak mohlo stát skutečnou svátostí útěchy a příslibem spásy uprostřed křesťanského společenství, které se za své nemocné přimlouvá.¹⁰⁵

Nemocný člověk tím, že přijímá svoji nemoc a vše co je s ní spojené, vstupuje do úzkého vztahu společenství s Kristem. A protože Kristus je mystickým tělem církve, stává se nemocný součástí celého společenství církve.

¹⁰² KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svátostí*, s. 26.

¹⁰³ „Kdykoliv obřady svou povahou vyžadují, aby se konaly společně s přítomností a aktivní účastí věřících, je třeba zdůraznit, že takový způsob má přednost – v rámci možnosti – před tím, aby obřady konali jednotlivci jakoby soukromě. To platí především o slavení mše a o udílení svátostí.“ (SC27; *Dokumenty II vatikánského koncilu*)

¹⁰⁴ Srov. KKC 1517.

¹⁰⁵ Viz. KUNZLER, M., *Die Liturgie der Kirche*, s. 430.

Neboť svatý Pavel říká: „Trpí-li jeden úd, trpí s ním všechny ostatní údy.“ (1Kor12,26) Nemocný člověk není se svou nemocí sám. Celé společenství církve prosí spolu s ním za uzdravení. Církev také nemocnému vyprošuje sílu pro snášení všeho, co je s nemocí spojeno.

Společenství může vytvářet rodina nemocného i ti, kdo o nemocného pečují. Nebo může jít i o větší společenství, jímž je farnost. Slavení pomazání nemocných ve farním společenství má velký význam nejen pro nemocného člověka, který svátost přijímá a který je současně doprovázen modlitbou společenství, ale má i přínos pro farnost samotnou. Dochází k prohloubení solidarity mezi těmi, kdo nesou podobné břímě zkoušky v nemoci a také k odtabuizování utrpení a smrti, k němuž v dnešní společnosti často nedochází.¹⁰⁶

Církev jako společenství a jako rozdatelka svátosti je povolána k tomu, aby se starala o všechny své údy. Tak jako jsou při křtu s radostí přijímáni noví členové do velké Boží rodiny – společenství, nejinak tomu má být i u nemocných nebo lidí v pokročilém věku. Se službou, kterou nemocným a starým lidem církev prokazuje, i s tím, jak nemocný přijímá oběti spojené s nemocí a stářím, je celé společenství církve vnitřně obohacováno, dokonce ještě víc je proměňováno k větší slávě Boží.

Nemocný člověk může ve společenství církve nacházet posilu pro těžké chvíle, které nemoc někdy přináší. Neboť, jak říká Písmo svaté, kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich.

4.3.2 Zpěv

Zpěv od nepaměti patří k liturgickému slavení, kterým je i svátost pomazání nemocných. Dodává celému slavení slavnostní ráz. Neboť, jak říká jedno pořekadlo, kdo zpívá, dvakrát se modlí. Zpěv může navodit i atmosféru

¹⁰⁶ Srov. KOHUT, P. V., Svátost uzdravení nebo svátost spásy?, *Communio*, roč. 12, č. 1/2008, s. 57.

srdečnosti a zároveň přispět k tomu, že se někteří nemocní snadněji rozpomenou na svou dřívější zbožnou minulost.¹⁰⁷

4.4 Další svátosti spojené s pomazáním nemocných

Spolu s udílením pomazání nemocných mohou být udělovány ještě i další svátosti, k nimž patří svátost smíření, biřmování a eucharistie.¹⁰⁸ Pomazání nemocných totiž nelze vytrhovat z celkového kontextu duchovní péče o člověka.

4.4.1 Svátost smíření

Zpověď byla v dřívějších dobách odsouvána na poslední chvíle lidského života, neboť byla spojována s dlouhým nebo těžkým pokáním a někdy se mělo i za to, že některé hříchy je možné vyznat jen jednou za život.

Jak už je uvedeno v historické části této práce, byla svátost pomazání nemocných udělována až po vykonání svátosti smíření a právě v závislosti na

¹⁰⁷ Ve Znojemské LDN se i po letech v řadách personálu vzpomíná na osobité pojetí návštěv nemocných, tak jak je praktikoval pater Pavel Kopecký v době euforie krátce po roce 1989. Byl v situaci, kdy pro jeho mimořádnou oblíbenost a politické uvolnění měl otevřené dveře téměř všude a navíc byl vytížen natolik, že se dost dobře nemohl věnovat okrajovým rozhovorům a tak šel přímo k věci. Vcházival prý na pokoj zaplněný i několika desítkami nemocných s hlasitým zpěvem Mariánské písně. Řešil tím tři věci naráz. 1) přicházet s modlitbou je vždy přínosné, 2) někteří se okamžitě přidali a tím měl rozlišeno, za kterými pacienty se přednostně zastaví, 3) bez dlouhého představování a vysvětlování mohl navázat dalšími modlitbami a pak přejít k udělování svátosti jednotlivým pacientům.

Tento způsob nemůže jistě použít každý a v každé situaci. Osobní charisma zmíněného kněze a jeho citlivost i vůči těm, kteří by se v případě někoho jiného mohli cítit dotčeni (ale zde se dotčeni necítili) je v jistém slova smyslu neopakovatelné.

¹⁰⁸ Pro úplnost je třeba dodat, že dříve než jsou uděleny a slaveny svátosti je nutno zjistit, zda nemocný, ke kterému přišel kněz, například v nemocnici, je pokřtěn, zda žije v církevně platném manželství, případně, zda se na něj nevztahuje něco, co by ho zneschopňovalo pro přijetí svátosti. Pokud by byl u nemocného takovýto problém, je třeba, pokud o to stojí, aby se pracovalo pro jeho odstranění a tím se otevřela cesta k přijetí dalších svátostí.

zповědi byla udělována až na samém konci života, odkud také dostala název „poslední“ pomazání.

Už ve Starém zákoně byla nemoc člověka spojována s hříchem. Hřích byl tedy prvotní příčinou nemoci a člověk nemohl dosáhnout zdraví, aniž by se zbavil svého hříchu. Nutnou součástí léčby tudíž byla i svátost smíření.

I v Novém zákoně si můžeme povšimnout, že když Ježíš uzdravoval, neléčil pouze tělo, ale součástí jeho uzdravení byla i duše člověka. Někdy právě dříve než uzdravil člověka z tělesné nemoci, uzdravuje jeho duši, odpouští mu hříchy.

V nemoci si člověk mnohem více uvědomuje pomíjivost lidského života. Častokrát se mu vrací vzpomínky z minulosti a na povrch vyplouvají věci, které při běžném shonu dnešní doby člověk snadno přehlédne, a které mohou nemocného trápit. V tomto případě může být svátost smíření jednou z výrazných pomocí, která umožní nemocnému člověku znovu získat vnitřní pokoj. Svátost smíření má však také velmi osobní charakter a může se stát, že v některých případech je nemocnému nedostupná – není schopen ji vykonat. Proto je důležité vědět, že předpokladem k přijetí svátosti je důvěra v Krista, který hříchy odpouští, a také lítost nad hříchy. Tyto dva předpoklady mohou být vzbuzovány u všech, kdo věří v Krista, a to ať budou tuto svátost schopni přijmout nebo ne. Neboť pokud člověk nemá důvěru a pokud svých hříchů nelituje, není cesta k odpuštění schůdná a to i přesto, že by nemocný byl ochotný své hříchy vyznat třeba mnohokrát.¹⁰⁹ Stejně jako na přijetí svátosti pomazání nemocných, tak i na přijetí svátosti smíření, by měl být nemocný člověk připraven. Je-li toho nemocný schopen, pak se na přijetí této svátosti může připravit sám, tak jak byl dříve zvyklý.¹¹⁰

Pokud nemocný člověk nemůže číst nebo mu činí velký problém, se sám soustředit, pak je možné, aby zpytování svědomí udělal přímo ve svátosti smíření, kde se kněz může ptát a nemocný jen odpovídá. Jestliže je kněz zavlán

¹⁰⁹ Srov. OPATRŇY, A., *Malá průručka pastorační péče o nemocné*, s. 29.

¹¹⁰ Vhodnou pomůckou může být například Kancionál, nebo brožurka s názvem Jak se zповídat od L. Simajchla, Příprava na svátost smíření od J. Augustyna nebo jiná vhodná kniha.

k nemocnému, který už nemůže na otázky kněze ani nějak reagovat, pak se kněz snaží, aby nemocný člověk vzbudil alespoň lítost nad svými hříchy, což může udělat pomocí střelné modlitby (Ježíši smiluj se nade mnou). Jestliže je nemocný již v bezvědomí, vzbudí kněz lítost jeho jménem a udělí nemocnému podmíněné rozhřešení. Pro vykonání svátosti smíření je třeba také vytvořit vhodné prostředí, jimž je především soukromí nemocného a kněze. V tomto může velkou roli sehrát právě ten, kdo o nemocného pečuje. Stejně tak může být pečující velkou pomocí nemocnému v přípravě na svátost smíření, neboť může nemocnému pomoci zbavit se nepatřičného strachu, který může se svátostí smíření být spojován.

4.4.2 Svátost biřmování

Svátost biřmování patří k iniciačním svátostem spolu se křtem a eucharistií. Většinou bývá udělována v mládí a je znamením křesťanské dospělosti. V biřmování bývají udělovány dary Ducha Svatého. A je to sám Duch Svatý, který přichází do lidského života a který člověka vede a posiluje na cestě ke svátosti.

Nemocný věřící, pokud tedy upadne do nebezpečí smrti a nepřijal ještě svátost biřmování, měl by být vhodně poučen o možnosti přijetí této svátosti a zároveň by měl být vybídnut, aby tuto svátost přijal. I svátost biřmování je posilou nejen pro zdravého, ale i pro nemocného člověka, neboť on mnohem více potřebuje Ducha Svatého, aby mu pomohl správně rozlišovat potřebné věci. Navíc svátost biřmování vtiskuje do duše nesmazatelné znamení podobně jako svátost křtu a kněžství a to může mít nezanedbatelný vliv na věčnosti. I proto je dobré tuto svátost neopomenout. Udělovatelem biřmování bývá biskup, pokud to však není možné, může biřmovat i kněz. Je-li to možné a zdravotní stav nemocného to dovoluje, měl by být při udělování biřmování zachován celý obřad, jak je popsán v liturgických knihách. Pokud to ovšem zdravotní stav nemocného nedovoluje, protože je nebezpečí života naléhavé, potom udělovatel vztáhne ruce nad nemocného a modlí se: „*Všemohoucí Bože, Otče našeho Pána*

Ježíše Krista, tys dal ve křtu tomuto svému služebníkovi odpuštění hříchu a život věčný. Sešli na něj svého Ducha Utěšitele: dej mu ducha moudrosti a rozumu, ducha rady a síly, ducha poznání a lásky, a naplň ho duchem bázně před tebou. Skrze Krista, našeho Pána“. Nemocný, pokud může, odpoví Amen.¹¹¹

Potom namočí špičku palce pravé ruky v křížmu a udělá jím kříž na čele biřmovance, přičemž říká tuto formuli: „*Přijmi pečeť daru Ducha Svatého*“. Nemocný opět odpoví Amen.¹¹²

4.4.3 Svaté přijímání

Již v křesťanském starověku byl oddělován eucharistický chléb a byl poslán nepřítomným věřícím a to zvláště nemocným. Něco se však z eucharistie uchovávalo i pro případ, kdyby byla potřeba podat eucharistii umírajícím jako viaticum. Eucharistie byla uchovávaná nejprve v příbytku kněze a od 8. století také ve vedlejším prostoru v kostele.¹¹³

Ve starověku bylo obvyklé, že svaté přijímání donášeli nemocným jáhni nebo laici. Svatý Justin dosvědčuje, že od 2. století byla nemocným eucharistie přinášena jáhny.¹¹⁴ Po 8. století se zakazuje laikům dotýkat se svatých způsobů, a tak je i vydán zákaz podávat svaté přijímání. Od 9. století se svaté přijímání nemocných konalo několika způsoby. Buď byl nemocný dopraven do kostela a tam mu bylo svaté přijímání podáno, což vždycky nebylo snadné, a proto se od toho způsobu upustilo. Druhá možnost pak byla sloužit mši svatou v domě nemocného, pro což ale musela být vytvořena zvláštní formule. Největšího rozšíření však dosáhlo podávání eucharistie, která byla uchovávaná v kostele ve svatostánku a byla donášena do domu nemocného. Do 12. století se také podávala eucharistie pod obojí způsobou, což u nemocných způsobovalo obtíže, neboť krev Páně se těžko uchovávala. Proto se po 12. století od této praxe

¹¹¹ *Římský pontifikál*, s. 87.

¹¹² *Tamtéž*, s. 88.

¹¹³ Srov. ADAM, A., *Liturgika, křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 220.

¹¹⁴ Srov. POKORNÝ, L., *Liturgika II*, s. 206.

upustilo a přijímání bylo jen pod jednou způsobou, a to pod způsobou chleba. Do 13. století bylo podávání eucharistie součástí pomazání nemocných. Od 13. století však dochází k oddělení obou obřadů a pro podávání eucharistie tak byl vytvořen úvodní ritus, který však byl upraven z obdobných obřadů před mazáním.¹¹⁵

Eucharistie je středem a vrcholem života každého křesťana. Přijetím eucharistie se totiž člověk osobně sjednocuje s Kristem. Zvláště významné je přijetí eucharistie pro nemocné, protože tak mohou spojit své utrpení s Kristem.

„Obřad přijímání nemocných v rituálu z roku 1972 počítá s přijímáním nemocných v kterékoli denní době; ošetřovatelé či pečovatelé nemocného mohou přijmout eucharistii spolu s ním.“¹¹⁶ Eucharistický půst je u nemocných zkrácen na čtvrt hodiny. Pokud nemocný může přijímat, pak se podává hostie, pokud není možné, aby nemocný přijal ani malou část hostie, pak je možné nemocnému podat svaté přijímání pod způsobou vína.

Obřad, který následuje po přinesení eucharistie do domu nemocného má tento ráz: Po pozdravení a uctění Nejsvětější svátosti se nemocný a jeho místnost pokropí svčnou vodou a pronese se kající modlitba. Dále pak následuje krátká bohoslužba slova spolu s přímluvami a po ni následuje modlitba Otče náš. Po modlitbě Otče náš je nemocnému podáno svaté přijímání, po kterém nemocný setrvává v tiché modlitbě. Nakonec je pronesena závěrečná modlitba s požehnáním. Pokud je podáváno viaticum, je obřad přijímání rozšířen ještě o obnovu křestního slibu a o přímluvy. Podávání eucharistie má pak i vlastní formulí a také vlastní modlitby.¹¹⁷

¹¹⁵ Srov. POKORNÝ, L., *Liturgika II*, s. 206-208.

¹¹⁶ BERGER, R., *Liturgický slovník*, s. 400.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 400.

4.4.4 Shrnutí nejdůležitějších poznatků z této kapitoly

Modlitby v dějinách i současném slavení pomazání nemocných jednoznačně hovoří o svátosti jako posile. Celková atmosféra slavení vede pozvednutí a posile ducha nemocného.

Jsou užita tato gesta: vkládání rukou, mazání olejem, žehnání oleje, modlitby za nemocné, četba Písma. Přesto, že každé z těchto gest a znamení má ve slavení pomazání nemocných své podstatné místo, přednostní postavení mají dvě z nich: mazání olejem a vkládání rukou. Jejich charakter posily byl prokázán již v biblické kapitole. Zatímco mazání olejem symbolizuje léčebný vstup Boží milosti do života nemocného, vkládání rukou představuje podobně jako při kněžském svěcení Boží moc, kterou Bůh skrze dar Ducha svatého sděluje svým služebníkům. Podobně jako vkládání rukou, tak i mazání olejem posiluje člověka a spojuje ho s Kristem. V pomazání olejem, které je nejdůležitějším znamením při slavení této svátosti, můžeme vidět především posilu pro vnitřní uzdravení. Vkládání rukou, i mazání olejem tak tedy posiluje člověka a spojuje ho s Kristem a to je při slavení této svátosti to nejpodstatnější.

5 SLAVENÍ POMAZÁNÍ NEMOCNÝCH V KONTEXTU SOUČASNÉ MEDICÍNY A KULTURY

V této kapitole chci zmínit pohled na slavení svátosti pomazání nemocných, jako doplnění technické medicíny. Znalost situace, v které se pacient nachází, může přispět i v oblasti slavení této svátosti a to ne bezvýznamně. Zároveň je třeba poukázat na použití oleje – antického léku, jako materie svátosti a na jeho povýšení v léčení nemocného, jako požehnání celého léčebného procesu. Z lidského pohledu je slavení liturgie součástí kultury. Proto není bez zajímavosti se podívat i na to, jak se svátost pomazání nemocných slaví mimo sakrální prostor a jaký dopad toto slavení má pro kulturu tohoto běžného světa – jak do ní zapadá nebo jak ji narušuje. Vždyť přece při slavení svátostí nejde o magický rituál, jemuž by nebylo možné vůbec porozumět, ale jde o slavení pomocí symbolů, které člověka naopak vedou k hlubšímu porozumění a přijetí Krista v dané situaci a kultuře.

5.1 Úvod do problematiky

Současná medicína se svou obrovskou vyspělostí, jak po stránce technické, tak i po stránce vzdělanosti personálu je v mnohém jiná než medicína dřívějších dob. V současné době moderní medicína zahrnuje spoustu specializovaných oborů a na člověka je pohlíženo z mnoha pohledů, a proto není možné, aby nemocného léčil jen jeden lékař od začátku až do konce tak, jak tomu bylo dříve. Neboť, jak je dnes známo, na spolupráci jednotlivých specialistů závisí výsledek celé léčby.

Do týmu specialistů, kteří léčí nemocného, je v dnešní době přizván nejen psycholog, ale své místo tu má (měl by mít) i kněz. Současná společnost však ještě mnohdy na přítomnost kněze (duchovního), pohlíží velmi negativisticky. Na jednu stranu se tomu nemůžeme divit, vždyť v dřívější době bylo na přítomnost kněze u nemocného pohlíženo jako na toho, kdo přicházel nemocného „pohřbít“ už za živa. Svoji nemalou roli v tom sehrál i sám dřívější název svátosti, která byla označována jako „poslední pomazání“. Jak také připomíná Komárek, smrt je často brána na lehkou váhu,¹¹⁸ a proto přítomnost kněze a přijetí svátosti nemocných je stále odsouvána do pozadí.

Z biblických příkladů však vidíme, že Pán Ježíš uzdravoval člověka ve všech jeho souvislostech. Jako ilustrační příklad nám může posloužit vyprávění evangelisty Marka o uzdravení ochrnutého, který byl spuštěn střechou domu.

1) Uzdravení od hříchu: „Synu odpouštějí se ti hříchy.“ (Mk 5,2) V tomto případě je to první, od čeho je nemocný osvobozen – od hříchu.

2) Vlastní uzdravení: „Pravím ti, vstaň.“ (Mk 5,11)

3) Uzdravení v oblasti vztahů (mohli bychom říci sociální rozměr uzdravení). Ježíš řekl: „Vezmi své lože a jdi domů.“ (Mk 5,11) – Ježíš zde reaguje na potřebu člověka být uzdraven komplexně ve všech rozměrech svého života. Takto na nemoc a nemocného pohlíží Bůh.

5.2 Svátost nemocných jako akulturace

Udělování svátosti pomazání nemocných v nemocnici má své zvláštní postavení, neboť jde o slavení liturgického obřadu mimo prostor kostela a svátost se tak slaví ve velmi atypickém prostředí, jímž je nemocnice se spoustou přístrojů a moderní techniky. Beneš popisuje atmosféru nemocničního prostředí

¹¹⁸ „Je s podivem, jak málo či lépe řečeno vůbec žádná péče je v přítomné době věnována přípravě na smrt, zejména pokud uvážíme, jak důkladně se většina lidí připravuje na budoucí povolání a někdy i na delší cesty. Ta nejděší z nich se zcela vytěšňuje, byť se ji dočká zcela zaručeně každý – i práci se lze s trochou obratností po celý život vyhybat, smrti ne.“ (KOMÁREK, S., *Spasení těla*, s. 106)

z pohledu nemocného v perspektivě mnoha kontrastů. Dnešní velmi vyspělá medicína na jedné straně přináší nemocnému člověku určitou jistotu, že v nemocnici mu bude pomoheno od jeho těžkostí, na druhou stranu však v sobě skrývá i věci neznámé, jimiž musí nemocný projít a to není vždy jednoduché. Nemocný tak může zakoušet různé pocity a dojmy, které se mohou spojovat v následující pohled a v konečné fázi tak ovlivňovat i samotné přijetí svátosti nemocných. Na nemocného může doléhat skutečnost, že v nemocničním ošetření je nedobrovolně, že jde o jakési vynucené zlo. K této skutečnosti se navíc přidává nepříjemný pocit z cizího prostředí, které je plné různých přístrojů, jimž nemocný nerozumí a to v něm právem vyvolává obavu, že všechny tyto přístroje na něm budou vyzkoušeny. Nemalou roli může sehrát i to, že přesto, že je nemocný obklopen nejen spolu pacienty, ale také ošetřujícím personálem, zažívá zvláštní druh samoty a někdy, zvláště ve stáří, pocit, že je odložen. V dnešní době různých krizí může být také na nemocného pohlíženo přes optiku peněz.¹¹⁹

Když započítáme všechny zmíněné okolnosti a určitě by jich mohlo být uvedeno mnohem víc, je nám jasné, že nemocný se nachází ve zcela specifické, můžeme říci, mimořádné situaci. To vše může na nemocného člověka působit přinejmenším dvojnásobem. Může ho to disponovat, aby o to víc s vírou přijal tuto svátost a v prostředí nejistoty a strachu z této svátosti čerpal posilu. Nebo to naopak může přispět k tomu, že nemocný bude roztěkaný, zneklidněný a pro přijetí svátosti se bude cítit nedisponovaný. A mnohdy právě do této situace přichází kněz, aby spolu s nemocným slavil svátost pomazání nemocných. Kněz do tohoto tak atypického prostředí, kde mnohdy, zvláště v kritických chvílích, je veden boj s časem, přichází jako ten, kdo přináší nemocnému pokoj a jistotu, že i v jeho utrpení je s ním Kristus. V prostředí, kde častokrát pípá mnoho přístrojů a kde je člověk napojen na různá speciální měřidla, slaví kněz spolu s nemocným liturgii svátosti pomazání nemocných. Častokrát se tato slavnost odehrává pouze s knězem a nemocným. Někdy jsou přítomni nejbližší členové rodiny nemocného a někdy snad i někdo z ošetřujícího

¹¹⁹ Srov. BENEŠ, L., Duchovenská péče ve zdravotnických zařízeních, in *Duchovní péče ve zdravotních zařízeních*, s. 13-15.

personálu. Přesto je to velmi úzké společenství, které však do celého prostoru, kde se svátost slaví, vnáší zvláštní atmosféru. Modlitby, které se kněz modlí, a symboly, jež při pomazání používá, působí v tomto prostředí na jednu stranu velmi nezvykle, na druhou stranu však můžeme vidět, že navozují atmosféru klidu a pokoje.

Při slavení svátosti pomazání nemocných v tomto atypickém a pro liturgii nezvyklém prostředí dochází k setkání náboženské kultury s kulturou světskou. Právem zde tedy můžeme mluvit o akulturaci - tedy o setkání protikladných kultur. Do přetechnizovaného a specializovaného prostředí přichází slavení, důvěrnost a pohled na život z perspektivy věčnosti.

5.3 Svátost nemocných jako inkulturace

Materií pro udělování pomazání nemocných je požehnaný olej. Tím, že olej bývá žehnán biskupem v přítomnosti kněží, kteří budou olej používat pro mazání nemocných, je naznačováno, že má být užíván v dalším procesu posvěcení.¹²⁰ Olej, který se v dávných dobách používal jako lék, je znovu použit k léčení. Tentokrát však v jiné dimenzi. Stává se totiž nástrojem pro udílení svátostí. A protože svátosti působí to, co navenek naznačují, jde o zvláštní pokračování díla lékařů. Jejich léčebné úkony jsou doprovázeny léčebným úkonem, jenž je v plném smyslu dotykem Božím. Tím je nejen akceptována lidská snaha lékařů léčit, ale jejich dílo je tím korunováno. V jistém slova smyslu je možno tvrdit, že skrze pomazání nemocných sestupuje zvláštní Boží požehnání na léčebné úsilí ošetřujících. Tam, kde člověk udělá vše, co je v jeho možnostech, tam pak takovéto Boží požehnání může způsobit kladný posun směrem k žádoucímu výsledku. A tímto žádoucím výsledkem nemusí být vždy nutně uzdravení tělesné nebo psychické, ale opravdové věčné dobro nemocného.

¹²⁰ „Neboť toto je vůle Boží, vaše posvěcení.“ (1 Sol 4,3)

Opravdové dobro nemocného se může dostavit například v uklidnění, v přijetí dané reality, v nabytí vnitřního pokoje a v neposlední řadě v ochotě svěřit svou budoucnost do rukou Božích. Tím, že skrze tuto svátost je žehnáno i práci lékařů a dalšímu personálu, tím pak může v konečném důsledku vzrůst i důvěra pacienta ve zdravotníky, což může být dalším opravdovým přínosem. Dochází zde k vnášení náboženské kultury do kultury světské – právem zde tedy můžeme mluvit o inkulturaci.

ZÁVĚR

Tato práce se věnovala liturgickému pohledu slavení svátosti pomazání nemocných jako účinné posily pro člověka v mimořádně těžké zdravotní situaci. V první kapitole jsme zkoumala biblické základy symboliky oleje. Zajímavé zde bylo, že olej už v době starozákonní měl svoji symboliku a mimo to se používal i k léčení. Užití oleje v praxi církve při slavení pomazání nemocných se stává završením všech jeho předchozích použití.

Druhá kapitola byla věnována historickému vývoji pomazání nemocných. Můžeme si povšimnout, že svátost má skutečně svůj kořen v samotném Ježíši, avšak prošla několika významnými etapami, kdy docházelo k různým změnám, ať už větším, či menším, až se nakonec forma slavení ve druhém vatikánském koncilu ustálila do dnešní podoby. Celý vývoj však v sobě zahrnuje a potvrzuje věrnost slavení v souladu s původním ustanovením.

Třetí kapitola pojednávala o současném slavení svátosti pomazání nemocných tak, jak se slaví podle současných směrnic katolické církve západního obřadu. Zvlášť zajímavé je, že při slavení je také kladen důraz na to, aby se, pokud je to možné, svátost slavila ve společenství, pro které má svůj nezastupitelný význam, neboť při společném udílení svátosti nemocných se může stát tato svátost posilou nejen pro ty, kdo ji přijímají pro nesení kříže a případné zhoršení zdravotního stavu, ale i povzbuzením pro ostatní, aby správně vnímali postoj církve vůči trpícím a místo nemoci v životě křesťana. Celé pojetí slavení této svátosti se stává vstupem Krista do těžké životní situace nemocného.

Nejdůležitější a podle mého názoru nejpřínosnější poznatky se nacházejí ve čtvrté kapitole. Slavení pomazání nemocných je totiž zdrojem posily v mnoha rovinách - gestech, slovech, modlitbách, symbolech a navíc vhodně doplňuje nemocniční péči. Gesta a symboly naznačují působení neviditelné Boží moci. Zvlášť pomazání olejem je znamením léčivého Božího dotyku. Vkládání rukou zase naznačuje předávání Boží moci.

Slova a modlitby vyjadřují to, co pro nemocného kněz vyprošuje, a zároveň i to, co Bůh skrze tuto svátost působí. Přesto, že zde mluvím o jednotlivých prvcích, které patří ke slavení této svátosti, je třeba zdůraznit, že vytvářejí jeden celek, v němž se nejen vzájemně doplňují, ale i podtrhují svůj vzájemný význam a tak přispívají k plnému a účinnému prožití slavení této svátosti. Celá atmosféra slavení svátosti nemocných může nemocného a jeho blízké uvést do blízkosti Krista, který se díky slavení této svátosti sám stává posilou.

Pátá kapitola ukazuje slavení svátosti pomazání nemocných jako doplnění a v určitém slova smyslu dokonce i završení technické medicíny. Olej je v této svátosti povýšen z obyčejného léčebného prostředku až na svátost. Stává se tak požehnáním celého léčebného procesu. Při slavení svátosti pomazání nemocných dochází k setkání kultur. Na jednu stranu je nemocniční prostředí zcela odlišné od prostředí církevního a udílení svátosti je do jisté míry v tomto prostředí něčím cizím – je možno mluvit o akulturaci. Na druhou stranu právě slavení této svátosti v tomto prostředí a této situaci nejvhodněji doplňuje léčebné úsilí ošetřujících a tím korunuje i celé jejich dílo – tím dochází ke sdílení a také k určitému obohacení kultur - mluvíme o inkulturaci. Zároveň slavení této svátosti přináší pacientovi posilu do všech rozměrů toho, co prožívá. Zatímco lékaři se věnují pacientovi po stránce tělesné nebo psychické, slavení svátosti pomazání nemocných mu přináší posilu ve všech rovinách jeho prožívání.

Celá práce se tak stala pro mě a ráda bych, aby i pro další čtenáře, inspirací k plnějšímu vnímání slavení pomazání nemocných a k hledání cest, jak uvádět i skrze tuto svátost nemocné lidi blíž Bohu, který nabízí účinnou posilu pro všechny těžké životní situace.

RESUME

Práce se věnuje liturgickému pohledu na slavení svátosti pomazání nemocných, které je pro nemocného účinnou posilou v jeho nelehké situaci. Pozornost je věnována historickému pozadí vývoje této svátosti. Je poukázáno na skutečnost, že slavení svátosti v církvi vychází z biblických kořenů. Velkou roli při slavení této svátosti sehrávají vnější znamení, která naznačují Boží milost, jež skrze ně působí. Zvláštní místo zde má olej, ten je z běžného léčebného prostředku povýšen na materii svátosti. Skrze udílení této svátosti je posvěcována i veškerá lidská činnost, která směřuje k uzdravení nemocného. V kontextu celé medicíny se tak tato svátost stává účinným a velmi významným doplněním všech léčebných postupů.

SUMMARY

The thesis deals with the liturgical perspective of the sacrament of the anointment of the sick, which is for the sick the effective support and enforcement in a difficult situation. The historical context of the development of this sacrament is presented. The biblical roots of this sacrament are presented and explored. The important role in this sacrament play external and material signs, which refer to the grace working through these signs. The oil has a special role, from the common mean of healing, it is raised to the material of sacrament. Through this sacrament all human activities striving to achieve the healing are sanctified. Within the context of medicine this sacrament becomes a very important completion of all therapeutic approaches.

BIBLIOGRAFIE

- ADAM, Adolf. *Liturgika*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2001. 471 s. ISBN 80-7021-420-1.
- AMBROS, Pavel. *Teologicky milovat církev*. 1. vyd. Velehrad : Refugium, 2003. 450 s. ISBN 80-86715-11-6.
- BENEŠ, Ladislav. Duchovenská péče ve zdravotnických zařízeních. In *Duchovní péče ve zdravotnických zařízeních : teologické texty, zkušenosti, čísla*. Praha : Synodní rada Českobratrské církve evangelické, 2000. 91 s., s. 14-15.
- BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2008. 592 s. ISBN 978-80-7021-965-2.
- Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Přel. ekumenické komise. 4. vyd. Praha : Česká biblická společnost, 1993. 1301 s. ISBN 80-900881-7-1.
- COLLINS, John J.: „Old Testament Apocalypticism and Eschatology“ in *The New Jerome Biblical Commentary*, ed. Brown, R.E., Fitzmyer, J.A., Murphy, R.E., London, New York: Geoffrey Chapman, 1993, str. 298-304. ISBN 0225667347.
- COLLINS, John. Old Testament Apocalypticism and Eschatology. In *The New Jerome Biblical Commentary*. London, New York : Geoffrey Chapman, 1993. 1484 s., s. 298-304.
- DÍDÍER, J.-CH. *Das Sakrament der Kranken und Sterbenden*. 1. vyd. Würzburg : Wittig, Generalvikar, 1962. 94 s.
- Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 2. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2002. 603 s. ISBN 80-7192-438-5.
- DONGHI, Antonio. *Gesta a slova*. 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995. 94 s. ISBN 80-7192-008-3.
- DOUGLAS, Jean. D. *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. 1243 s. ISBN 978-80-7255-193-4.

- DUFOUR, Xaviér L., aj. *Slovník biblické teologie*. 2. vyd. Praha : Akademia, 2003. 658 s. ISBN 80-200-1127-7.
- FILIPEK, Andrej. SJ, *Liturgika*. 1. vyd. Bratislava : Dobrá kniha, 1997. 254 s. ISBN 80-7141-153-1.
- FITZMYER, Joseph A.: „Pauline theology“ in *The New Jerome Biblical Commentary*, ed. Brown, R.E., Fitzmyer, J.A., Murphy R.E., London, New York: Geoffrey Chapman, 1993, str. 1382-1416. ISBN 0225667347.
- FITZMYER, Joseph. Pauline theology. In *The New Jerome Biblical Commentary*. London, New York : Geoffrey Chapman, 1993. 1484 s., s. 1382-1416.
- GIGLIONI, Paolo. *Svätosti Krista a církve*. 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 1996. 183 s. ISBN 80-7192-115-7.
- JAN PAVEL II. *Salvificis Doloris*. 1. vyd. Praha : Zvon 1995. 49 s. ISBN 80-7113-151-2.
- Katechismus katolické církve*. 1. vyd. Praha : Zvon, 1995. 793 s. ISBN 80-7113-132-6.
- KOHUT, Vojtěch Pavel. Svátost uzdravení nebo svátost spásy? *Communio*. Roč. 12, č. 1/2008, s. 57.
- KOCH, Günter. „Krankensalbung“. In *Lexikon der katholischen Dogmatik*. herder Freiburg im Breisgau : Wolfgang Beinert, 1991. 612 s., s. 300-302. ISBN 3-451-26378-5.
- KOMÁREK, Stanislav. *Spasení těla*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 2005. 152 s. ISBN 80-204-1287-5.
- KUNETKA, František. *Svätosti dary Slova, které se stalo Tělem*. 1. vyd. Olomouc : Matices Cyrilometodějská, 1992. 43 s.
- KUNETKA, František. *Úvod do liturgie svátostí*. 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. 351 s. ISBN 80-7192-618-3.
- KUNZLER, Michael. *Die Liturgie der Kirche*. Paderborn : Bonifatius, 1995. 672 s. ISBN 3-87088-849-0.
- LEV VELIKÝ, *Patrologiae casus completus...*, Series latina, /ed. J.P. Migne, Paris, 1878- 1890.

- MCKENZIE, John L.: „Aspects of Old Testametrn Thought“ in *The New Jerome Biblical Commentary*, ed. Brown, R.E., Fitzmyer, J.A., Murphy, R.E., London – New York: Geoffrey Chapman, 1993, str. 1284-1315. ISBN 0225667347.
- MEIER, John P.: „Jesus“ in *The New Jerome Biblical Commentary*, ed. Brown, R.E., Fitzmyer, J.A., Murphy, R.E., London – New York: Geoffrey Chapman, 1993, str. 1316-1328. ISBN 0225667347.
- NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 2. vyd. Praha : Kalich 1956. 1405 s.
- Obřady pomazání nemocných*. 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2002. 161 s. ISBN 80-7192-585-3.
- OPATRŇÝ, Aleš. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. 3. vyd. Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském : Praha, 2003. 53 s.
- OTEC SAMUEL. *Na ohnivém voze*. 1. vyd. Praha : Triáda, 2008. 98 s. ISBN 978-80-86138-83-1.
- OTTO, Ludwig. *De Sacramentis : Dogmatika VI/III*. 2. vyd. Olomouc : Matice Cyrilometodějská, 1994. 60 s.
- POKORNÝ, Ladislav. *Liturgika II*. 1. vyd. Praha : Česká katolická charita, 1977. 365 s.
- POKORNÝ, Ladislav. *Světlo svátosti a času*. 1. vyd. Praha : Česká katolická charita, 1981. 143 s.
- POLC, Jaroslav. *Posvátná liturgie*. 1. vyd. Řím : Křesťanská akademie, 1981. 490 s.
- PREČAN, Leopold. *Agenda provinciae ecclesiasticae Moraviae*. 1. vyd. Olomouc : Sumptibus Archiepiscopalibus, 1932.
- RAHNER, Karl. *O svátostech v církvi*. 1. vyd. Praha : Scriptum, 1993. 136 s. ISBN 80-85528-28-2.
- RICHTER, Klemens. *Liturgie a život*. 2. vyd. Praha : Vyšehrad, 2003. 293 s. ISBN 80-7021-575-5.
- Římský pontifikál*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství ve spolupráci s komisí ČBK pro liturgii, 2008. 695 s. ISBN 978-80-7195-274-9.

TAFT, Robert. *Život z liturgie*. 1. vyd. Olomouc : Refugium, 2008. 431 s. ISBN 978-80-86715-95-7.

ŽÁK, František. *Soustavná katolická věrouka pro lid*. Díl 3. Praha : Cyrilo-
Metodějská knihtiskárna V. Kotrba, 1925. 672 s.

SEZNAM ZKRATEK

Il – Ilias (autor Homér)

KKC – Katechismus katolické církve

SC – Sacrosanctum Concilium

Mt – Matouš

Mk – Marek

Lk – Lukáš

Sk – Skutky apoštolské

Řím – Římanům

Jak – list Jakubův

Gn – 1. kniha Mojžíšova

Ex – 2. kniha Mojžíšova

Lv – 3. kniha Mojžíšova

Nu – 4. kniha Mojžíšova

Iz – Izaiáš

1Kr – 1. kniha Královská

Ž – Žalmy

Př – Přísloví

1S – První Samuelova

Sir – Sirachovec